



Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir

"Sivil Toplum Diyalogu" Programı
"Hazinelerin Kilidini Aç" Projesi

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN MEYDAN OKUMALARI

www.civilsocietydialogue.org



AVRUPA BİRLİĞİ'NİN MEYDAN OKUMALARI

İÇİNDEKİLER

Giriş	3
BÖLÜM I	
Avrupa Birliği’nde farklı kültürlerin bir araya gelmesinden kaynaklanan günümüz meydan okumaları	5
BÖLÜM II	
Kavramların getirilmesi, içerik ve kullanımları	10
BÖLÜM III	
Çok kültürlülük ve kültürlerarası diyalog	19
BÖLÜM IV	
Ulusal azınlıkların gözü ile kültürlerarası diyalog	30
BÖLÜM V:	
Uluslararası Hukuk ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti İç Hukuku Açısından Ayırmıcılıkla Mücadele. Prof.Dr. Kamuran REÇBER, Turkey	33
SONUÇ	44

AVRUPA BİRLİĞİ’NİN MEYDAN OKUMALARI

Platform AGORA, 2016

Türkçe’den çeviri Tanya Blagova tarafından yapıldı

“Hazinelerin Kilidini Aç” projesi, Platform AGORA – Sofya tarafından Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği BAL-GÖÇ – Bursa ile ortaklık içinde uygulanmaktadır.

www.agora-bg.org; www.balgoc.org.tr

www.civilsocietydialogue.org

Bu yayın Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti’nin mali desteğiyle üretilmiştir. Bu yayının içeriğinden sadece „Platform AGORA“ sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği, Türkiye Cumhuriyeti veya Avrupa Birliği Bakanlığı’nın görüşlerini yansıttığı şeklinde yorumlanamaz.

Giriş

“Biz önemli olan şeylere dair susmaya başlayınca hayatımız anlamını yitiriyor”

Martin Luther King, Amerikan toplumcu, insan hakları hareketi öncüsü, 20.yüzyıl

Günümüzde Avrupa etnik köken, din, dil ve kültür çeşitliliği açısından karmaşık bir gerçek arz ediyor. Şu anda Avrupa dünyanın dört bir köşesinden gelen, bazıları farklı kültür ve dine sahip olan ve sayısı gün geçtikçe artan milyonlarca kişinin evidir. Bu durumda Avrupa devletlerinin nüfus yapısını değiştiren göç akınlarının yol açtığı sorunlar ön plana çıkıyor. Bu sorunlar, AB’nin genişlemesi, küreselleşme ve jeopolitika değişiklikleri, ayrımcılık ve ırkçılık olaylarının artışı, basma kalıp düşüncelerin ve önyargıların dayatılması gibi konuları gündeme getiriyor. Bu yüzden yeni binyılın başında farklı kültürlerin bir arada yaşatılması anlayışı, kültürel çeşitlilik ve sosyal yakınlaşma ile ilgili konular, Yaşlı kıtanın siyasi ve ekonomik hayatında, hatta günlük hayatında bile gittikçe geniş yer tutuyor.

Bu broşürün yazılmasına konunun güncelliğinden dolayı gerek görüldü. Broşürde, Avrupa Birliği içinde insan hakları, ayrımcılık ve kültürlerarası diyalog konuları üzerinde duruluyor, sentez ve analiz yapılıyor.

Broşür, “Hazinelerin Kilidini Aç” projesi kapsamında 2014 yılının Ekim ayı ile 2016 yılının Haziran ayı arasındaki dönemde, AB ve Türkiye tarafından uygulanan Sivil Toplumla Diyalog III Programının “Siyasi Kriterler” bölümü ve somut olarak Lot 2: “Ayrımcılıkla Mücadele” çerçevesinde sağlanan yardımla, AB’nin ve Türkiye Cumhuriyeti’nin mali desteği ile hazırlandı. 2015 yılının Temmuz ayından itibaren AGORA Platformu ekibi ile birlikte projenin başarılı bir şekilde uygulanması için Bursa merkezli Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği BAL-GÖÇ de katıldı.

“Hazinelerin Kilidini Aç” projesinin esas amacı, AB’nin mevzuatla ilgili siyasi kriterleri ve bu kriterlerin Türkiye gibi yeni üye olan bir devlet hakkında uygulanması konusunda Bulgaristan’dan Türkiye’nin sivil toplumuna yönelik bilgi ve deneyim transferinin yapılması olmaktadır.

İşbu broşürle güdülen amaçlar:

- Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının kurumsal kapasitesinin artırılması yolu ile onların siyasi reformların geliştirilmesi ve uygulanmasına katkıda bulunmalarının sağlanması
- Ayrımcılıkla yürütülen mücadele ve kültürler ile dinler arasındaki diyalog temelinde Türkiye’de ve Bulgaristan’da önyargıların giderilmesi konusunda diyalog yürütülmesi, bilgi ve know-how teatisinin gerçekleştirilmesi¹ olmaktadır.

Broşür dört bölüm ve eklerden ibarettir. Birinci bölümde günümüzde Avrupa Birliği’nin içinde ve dışındaki göç süreçleri ve hareketlilik sonucu farklı kültürlerin buluşmasından dolayı Avrupa’nın karşı karşıya olduğu çağdaş meydan okumaları konu edilmektedir. Kültürler arasındaki iletişimi doğrudan etkileyen ve küresel

1 http://www.agora-bg.org/bg/project/csd_programme.html.

planda karmaşık olan durumun neticesinde meydana gelen siyasi, ekonomik ve sosyal değişiklikler üzerinde durulmaktadır.

İkinci bölümde “insan hakları” ve “ayrımcılık” gibi temel kavramlar getiriliyor. BMT ve Avrupa Konseyi düzeyinde uluslararası hukuki araçlar üzerinde duruluyor. AB mevzuatı ayrımcılıkla mücadele bağlamında ele alınıyor. Bu kavramların Avrupa düzeyinde ve ulusal düzeydeki anlamları üzerinde duruluyor.

Üçüncü bölümde kültürlerarası diyalogla ilgili temel kavramlar ve hukuki çerçeve konu ediliyor. Yapılan analizin odağında “çokkültürlülük”, “basmakalıp düşünce” ve “önyargı” gibi önemli terimler yer alıyor. Ulusal politika ve AB düzeyinde kültürlerarası diyalogun teşvik edilmesine vurgu yapılıyor.

Son bölümde azınlıkların gözü ile kültürlerarası diyalog ele alınıyor. Çoğunlukla Bulgaristan’dan olan örneklerle iyi komşuluk, komşunun düşman olarak algılanması, ilgisizlik ve ikiye bölünmüş “hoşgör” olarak tanımlanan iletişim modelleri anlatılıyor ve analiz ediliyor.

Disiplinlerarası araştırma metodolojisi uygulandı. İnsan hakları, ayrımcılıkla mücadele ve kültürlerarası diyalog olmak üzere üç farklı düzeyde çalışan uzmanların çalışmaları birleştirildi. Sunulan bilgiler, AB kapsamında bu üç konuya adanmış politolojik, hukuki ve sosyolojik literatürden alındı. Verilerin içerik analizi ve pratikteki olayların incelemesi yapıldı (case study). Anlamlarının ve işleyişinin netleştirilmesi amacı ile kavramlar tarihi bağlamda incelendi. Uygulanan metodoloji, içerik analizinin sosyal değerler ve normlarda, “öteki” ile ilgili algılar ve basmakalıp düşüncelerdeki değişikliğin yakalanması için en uygun yöntem olduğu mantığından yola çıkılarak seçildi. Araştırmaya yazarların kendi incelemeleri ve deneyimlerinin sonuçları da dahil edildi. Sosyal bağlam olduğu gibi metin aracılığı ile anlatılması zor olan sosyal normlar ve değerler de aktarıldı.

Disiplinlerarası ve her şeyden önce popüler bilim nitelikli olduğu için broşür, akademik çevrelerin dışında kalan, fakat konu ile ilgili olan geniş bir insan kitlesine yöneliktir. Broşürün hedef kitlesine yerel kamu yönetimi temsilcileri, devlet memurları, medya, uzman ve uygulayıcılar, sivil toplum adamları dahildir. Fakat broşür her şeyden önce ayrımcılık, kültürlerarası diyalog ve insan hakları problemleri ile her gün karşı karşıya gelen hükümet dışı sektör temsilcilerine yardımcı olmak amacı ile hazırlandı.

Etnik kökeni ve dini farklı olan insanlar arasındaki iletişimin karmaşık problemlerine dair genel bilgilerin edinilmesi açısından broşür üniversite öğrencilerinin ve öğretim üyelerinin ilgisine değerlidir.

Broşürle kültürel haklar, ayrımcılık ve kültürlerarası diyalog alanındaki bilgilerin artırılması, kavramların açıklığa kavuşturulması, örneklerin ve çalışma fikirlerinin paylaşılması amacı güdülmüyor.

BÖLÜM I

Avrupa Birliği'nde farklı kültürlerin bir araya gelmesinden kaynaklanan günümüz meydan okumaları

Göç süreçleri ve Avrupa Birliği içindeki hareketliliğin sonucu farklı kültürlerin bir araya gelmesinin temelinde kıtada yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal olaylar yatıyor. Bu olayların kökenleri Avrupa topluluklarının tarihi gelişmesine uzanıyor. Bir yandan yüzyıllar boyunca dünyanın büyük kısımlarını kontrolü altında tutmuş olan eski imparatorlukların sömürgecilik deneyimi var. Diğer yandan kapitalist ve komünist blok arasında Batı ve Doğu Avrupa şeklindeki bölünmeye yol açan “Demir Perde” var. Yüzyıllar sürmüş olan geçmişin deneyimi ve kıtanın 45 yıl boyunca farklı siyasi, ekonomik ve kültürel özelliklere sahip iki düşman bloka bölünmüş olması, günümüzde de sorunlara yol açmaya devam ediyor. “Batı” ve “Doğu” Avrupa şeklindeki bölünme henüz giderilmiş değildir. Bazı Balkan devletlerinin hala Birliğin bir kısmı olmaması, Türkiye, Makedonya, Sırbistan, Bosna Hersek ve Kosova ile müzakere sürecinin uzamasından dolayı yeni çatışmalara önkoşul oluşturuyor.

Ancak bunlar, çatışmaların giderilmesine ve sakin diyalogun sağlanmasına yönelik inisiyatiflerin sadece bir kısmıdır. Her şeyden önce AB'nin karşı karşıya olduğu diğer, aynı ölçüde önemli meydan okumalarına cevap verilmesi gerekmektedir.

Göç süreçleri ve değişen Avrupa

Günümüzde Avrupa'nın karşı karşıya olduğu ciddi meydan okumalarından biri göç olayı olmaktadır. Bu olay, iç ve dış göç şeklinde ele alınabilir. AB'nin menfaatleri açısından (ki stratejisinde de belli) göçmenlerin kalifiye derecelerine göre yüksek nitelikli, orta nitelikli ve niteliksiz şeklinde, ayrıca da legal ve illegal şeklinde bölünmeleri en mantıklı görünüyor. Dışarıdan gelen göç, bir yandan AB'nin dışında olan ülkelerden olup ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı Birliğe yönelen büyük insan akını, diğer yandan son onyıllar içinde mülteciler ve sığınak arayan kişilerden ibarettir. Avrupa'nın kendisi, yüzyıllar boyu göçmenlerin kıtası olmuştur. Avrupa devletlerinin sakinleri, dünyanın büyük bölümlerini sömürge etmiştir. Zamanımızda ve özellikle de son 27 yıllık dönemde bu eğilim tersine dönmüştür. Küreselleşme çağında Yaşlı kıta, bundan önce görülmemiş derecede büyük ve yoğun olan göç süreçlerinin nihai hedefi haline gelmiş bulunuyor. Son birkaç yılda bu hareketlerin yoğunlaşmasının nedenleri, globalleşmede, savaşlarda ve Irak, Libiya, Afganistan, Suriye ve Ukrayna'da meydana gelen ve çoğu Avrupa'ya yönelik göç dalgalarına yol açan rejim değişikliğinde aranmalıdır. Bütün bunlar göç dengesinin fazla vermesine sebep oluyor. 2010 yılı itibari ile yerleşenlerin sayısı ayrılanların sayısına göre 1,75 milyon fazladır.

2007 yılında AB topraklarında çözüm ona “üçüncü ülkelerden” gelen 18,5 milyon kişi vardır. Bu rakam, toplam nüfus sayısının yüzde 4'lük bölümünü oluşturuyor. Ancak bu sayıya AB vatandaşlığına artık alınmış olanlar dahil değil. AB içindeki en büyük üç göçmen grubu Türkler (2,3 milyon), Faslılar (1,7 milyon) ve Arnavutlar (0,8 milyon) olmaktadır. Serbest dolaşım hakkından yararlanarak başka bir ülkede bulunan AB vatandaşlarının toplam sayısı ise 9 milyon olarak hesaplanıyor.

Son bir yıl içinde askeri çatışmalardan kaçan sığınmacılar problemi özellikle önemli, ki onların bir kısmı ekonomik göçmenlerle karışmış durumda. Alınan son verilere göre 2014 ve 2015 yıllarında sadece İtalya'ya gelen yasa dışı göçmen sayısının 300 binin üzerinde olması, Schengen alanı için dev bir güçlük oluşturuyor.²

İltica hakkı verilen kişilerin sayısının 1992'de yaşanan önceki mülteci dalgasına göre önemli ölçüde artmış olmadığını unutmamak gerekir. O sırada 672,000 mülteciye sığınma hakkı verilirken üye ülkelerin sayısı 15'ti, 2014 yılında ise 626,000 kişiye sığınma hakkı verilirken üye ülkelerin sayısı 28'e, nüfus ise 500 milyona çıkmış durumdadır. İngiltere'de örneğin mülteci sayısında önemli bir artış izlenmiyor. Resmi istatistik verilerine göre 2015 yılının Ocak -Mart döneminde mülteci statüsü için verilen başvuruların sayısı 25 020 olup 2014 yılının Mart ayına göre yüzde 5'lik bir artış arz ediyor (o sırada 23 803 başvuru verildi) ve 2002 yılında ulaşılan en büyük sayıya göre düşük görünüyor (84 132 başvuru)³. 2015 yılında ise durum çok daha karmaşık hale geldi ve AB genelinde iltica hakkı isteyenlerin sayısı ilk defa 1,3 milyon kişiye ulaşarak 1992 yılına göre ikiye katlandı⁴.

Genelde Avrupa ülkeleri, her yıl büyük sayıda göçmen kabul ediyorsa da bu problem son aylarda, büyük ihtimalle medya tarafından da büyütülerek, büyük çaplara ulaştı. Haberlerde gösterilen ve İnternet'te yayınlanan görüntülerde „La Manche“ tüneli üzerinden İngiltere'ye sefer yapan Eurostar trenlerinin Paris'teki terminali yakınında „Jungle“ denen bir çadır kampı kuran yüzlerce Tunuslu ve Libyalı görülebilir⁵. Onların birçoğu tüneli geçerek Ada'ya yerleşmeye çalışıyorlar. Bu

2 Why is EU struggling with migrants and asylum? (<http://www.bbc.com/news/world-europe-24583286>,

3 Mart 2016 tarihinde yayınlanmıştır, son giriş 25 Nisan 2016

3 <https://www.gov.uk/government/publications/immigration-statistics-january-to-march-2015/immigration-statistics-january-to-march-2015#asylum-1>, published on 21 May 2015, viewed on 3 August 2015.

4 http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics, 2 Mart 2016'da yayınlanmıştır, son giriş 25 Nisan 2016.

5 Fransa'daki karmaşık durumunun anlaşılması için 2014 yılının Kasım ayında Fransa Devlet Konseyi'nin Kosova'yı "güvensizliğin" hükmü sürdüğü bir devlet olarak tanımadığını göz önünde bulundurmamak gerekir. Bunun sonucu bu bölgeden gelen Arnavut, Kosovalı ve Çingenerlerin sayısında hızlı artış yaşandı. Bütün yerleştirme merkezleri dolup taştı. Bu merkezlere yerleştiren göçmenlerin sayısı 25 bini buldu. Diğer 20 bin kişi yerleştirilmeyi bekliyorlar. Bu kişiler, La Manche yakınındaki Jungle'de yaşayan ve İngiltere'ye geçmeye çalışan göçmenlerin bir bölümünü oluşturuyorlar. (Çekov, Bojidar "Dolu karınların düşüncesizliği" (<http://bulgariabezgranici.com/%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%BB%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%8A%D0%BB%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D1%81%D1%82-%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%81%D0%B8-%D0%B1%D0%BE%D0%B6%D0%B8/>,

8 Mayıs 2015'te yayınlanmıştır, 28 Ağustos 2015'te görüşmüştür)

kişilerin çoğunda İtalya’da verilen geçici 6 aylık vizeler var, fakat İtalya’nın verdiği bu belgeler, aynen İrlanda olduğu gibi Schengen Antlaşması’nda taraf olmayan İngiltere’de geçerli değildir. Fakat Schengen belgeleri bulunan bu mülteciler, birlik üyesi diğer devletlere gidebilirler. Ancak öte yandan halihazırda sınır durumunda olan devletler tarafından karşı çıkılan önemli bir anlaşma mevcut. Başlangıçta 1990 tarihli Dublin Antlaşması şeklinde olan belge, daha sonra uluslararası koruma dilekçelerinin değerlendirilmesinden sorumlu üye devleti belirleyen kriter ve mekanizmaları getiren Dublin Regulsayonu haline getirilerek onaylandı. Regülasyon, birlik üyesi ülkeler artı Lihtenştayn, İzlanda, Norveç ve İsviçre olmak üzere 32 Avrupa ülkesi tarafından imzalandı. Bu belge ile mülteci dalgasının Avrupa’nın içi ve kuzeyinde yoğunlaşmasının engellenmesi amaçlanmaktadır. Sözleşmeye göre sığınak arayan kişiyi ilk kayıt altına alan ve kendisine ilk belge veren devlet, söz konusu göçmenin „sahibi“ oluyor. Kişi başka bir yere seyahat etmeye karar verirse yaptığı ilk ihlalde yola çıktığı ülkeye geri gönderiliyor⁶. Aynı sözleşme Bulgaristan’da verilen belgelere sahip Suriyeli mülteciler için de geçerli. Bu yüzden 2015 yılının Ağustos ayında statü alıp Almanya’ya giden mültecilerin Bulgaristan’a iade edilmelerinden bahsedilmeye başladı. Dublin Regülasyonu, dış sınır olan devletleri zor durumda bırakarak onları büyük sayıda göçmen kabul etmeye mecbur ediyor.

Göç ve entegrasyon

Göç süreçleri, sosyal devlet, refah ve Avrupa ekonomilerinin küresel plandaki rekabet gücü gibi şimdiye kadar kendiliğinden olduğu düşünülen kazanımlarla ilgili bazı soru işaretleri getiriyor. Göç, küreselleşme çağında gündemde yer alan esas konulardan biridir.

2013 yılına kadar eski Doğu blok ülkelerinin Birliğe kabul edilmeleri, Avrupa’da son büyük göç dalgası olup sosyal boyutları açıkça görülen göç problemlerine yol açtı ve problemlerin üstü formal bir şekilde serbest dolaşım hakkı ile örtüldü. Yasal göç sürecine gelince siyasi düzeyde Avrupa’da bir bütün olarak bir dizi somut inisyatife de yol açan pozitif tutumdan söz edilebilir. En az bir yıl çalışmak amacı ile ülkede kalan göçmenlerin aileleri ile bir araya gelmelerine müsaade eden yasalar kabul ediliyor. Beş yıl süresince yasal bir şekilde AB topraklarında kalan kişiler, uzun vadeli ikamet izni alarak daha yüksek kalifiye düzeyine yükselebilir veya Birlik üyesi başka bir devlette çalışabilirler. Diğer bazı yasal düzenlemeler üniversite öğrencileri ve bilim çalışanları için ortak Avrupa kabul kriterlerinin getirilmesini öngörüyor. Sözüm ona “Mavi kart” inisyatifi özellikle dikkate değer. Bu uygulama kapsamında yüksek kalifiye sahibi profesyonellere çok uygun kalış şartlarında belirli bir üye ülkenin çalışma piyasasına erişim prosedürü hızlandırılıyor, hatta 2 yıllık dönemden sonra bütün AB içinde çalışma izni veriliyor.

Karşılıklı bağlılığın gittikçe daha güçlü olduğu küresel dünyada şimdiye kadar izlenen göç olaylarının alternatifi olarak yeni konseptler ileri sürülüyor. Bunların içinde “dolaşan göç” (yabancı iş gücünün belirli bir süre kaldıktan sonra ülkesine dönerek edinilen nitelik ile bilgileri orada uygulaması), “sosyal havaleler” konse-

6 Çekov, B., atf

ti (Batılı değerlerin ve çalışma kültürünün göçmenlerin vatanlarına taşınması) ve bilinen “beyin göçü” yerine “beyin dolaşımı” anılmaya değer. Entegrasyon süreci bakımından ise kabul eden ülkelerde kurulan ve bundan kısa süre öncesine kadar tehlikeli olduğu ve paralel kültür toplulukları kurdukları sanılan göçmen ağırları ile daha sıkı işbirliği yürütülmesi opsiyonu da göz önünde bulunduruluyor.

Göç süreçlerinin yoğunlaşması, yeni gelenlerin entegrasyonu ile ilgili yeni problemlerin ortaya çıkmasına neden oluyor.

Avrupa’da bazı hükümetler, göç süreçlerinin Avrupa Birliği’nin nüfus yaşlanmasının sonuçlarını azaltması açısından faydalı olabileceği düşüncesinden yola çıkarak hareket ediyorlar. 2060 yılına kadar Almanya nüfusunun 82 milyondan 65 milyona düşmesi bekleniyor, hem de ülkeye yönelik göçün temposu korunursa eğer.

Göç ve hoşgörü

İş çevrelerinin yabancıların Birlik topraklarına yerleşmelerine müsaade eden düzenlemelerin yumuşatılmasına çağırımları, bazı siyaset çevreleri ve toplumun ise ulusal kimlik ve iş yerleri kaybının yaşanacağı yönünde endişeler duymaları AB genelinde izlenen bir eğilim olmaktadır. AB içinde yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal problemler, üçüncü ülkelerden veya diğer AB ülkelerinden gelen göçmenlere karşı gösterilen hoşgörüsüzlük ve negativizmin artmasını doğrudan etkilemekle birlikte Romanlar gibi kıtada yüzyıllardır yaşamakta olan geleneksel azınlıklara karşı kin söylemini de artırıyor. Böylece kin dili, bireylerin özgürlüğü ve eşitliğinin bir parçası ve liberal demokrasinin esas prensibi olan hoşgörü vizyonları ile doğrudan çatışıyor. Liberal demokrasi, etnik, ırkı ve dini kökeni ne olursa olsun vatandaşlara topluluk ve birey haklarının tanınmasını gerektiriyor, onların siyasi, sosyal ve ekonomik hayatta eşit haklı katılmalarını öngörüyor.

Avrupa Birliği içindeki siyasi ve ekonomik durumun kötüleşmesinin sonucunda milliyetçilik, yabancı düşmanlığı ve popülizm de artmaktadır, çünkü malûm olduğu üzere bu tür zorluklarla karşı karşıya gelince insanlar **karmaşık problemlere basit çözümler getirme gayretine kapılıyorlar ve genellikle “yabancılar” kolay hedef haline geliyorlar.**

Örneğin ülkedeki göçmenlere karşı geniş kapsamlı protesto gösterilerinin düzenlendiği Slovakya’da Slovaklar’ın mesela İngiltere’de en büyük göçmen topluluklarından biri oldukları galiba unutuluyor ⁷.

Terör ve dini tahammülsüzlük

Avrupa Birliği’nin karşı karşıya olduğu önemli meydan okumalarından biri, bütün Avrupa ülkelerinde ve dünyada siyasi hayatın radikalleşmesi olmaktadır. 2015’te Paris’te yaşanan terör saldırılarının ardından radikalleşme olayı, öteki olan karşı izlenen genel tutumda kendini gösteriyor.

7 Slovakya AB’ye - "Avrupa'nın islamlaştırılmasını durdurun!"(<http://lidislidis.blog.bg/politika/2015/06/21/quot-slovakia-ne-e-afrika-quot-quot-vyn-imigrantite-ot-neia.1370795>, 22 Haziran 2015’te yayınlanmıştır).

İslam karşıtı tutumlar ve büyük sayıda müslümanların gelmesi ile müslümanlığın Avrupa'nın öz dini olan Hristiyanlığın yerine geçeceği yönünde duyulan korkular özellikle güçlü. Bu yüzden ve mülteciler sorunu derinleşirken müslüman olanlardan daha fazla hristiyan olan göçmenlerin kabul edilmesi gerektiği yönünde sesler duyulmaktadır. Hatta mülteci kotaları dağıtılırken Slovakya, sadece hristiyan olanları kabul etmeye hazır olduğunu açıkladı⁸. Yeni gelenlerin yerli insanların gelenekleri ve kültürüne uymaları gerektiği ve özellikle Londra'da sık sık görülebilen burkalar-dan örneğin vazgeçmeleri gerektiği yönünde de gittikçe çok sesler duyulmaktadır.

AB'nin ekonomik durumunun karmaşık olması ve göçmenler arasındaki sosyal ve kültürel dışlanmışlık hissi, memnuniyetsizlik dalgasına yol açarak terörün yayılmasına önkoşullar sağlıyor. Banliyölerde büyümüş olan çocukların büyük bir bölümü, vatandaşlık sahibi olsalar bile izolasyona düşüyorlar. Bazıları radikal dini hareketlerde bu durumdan tek çıkış yolunu görüyorlar ve bu husus, Birlik içinde ve kıtada ileride daha çok problemin yaşanmasına önkoşul oluşturuyor.

8 Hleihel, Nidal. Mültecileri din itibari ile ayırmak doğru mu? (<http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=4951504>, 31 Ağustos 2015'te yayınlanmıştır).

BÖLÜM II

Kavramların getirilmesi, içerik ve kullanımları

İnsan hakları

İnsanın doğması ile bu insanın haysiyetli yaşam hakkı da doğuyor. İnsanın dünyaya gelmesi, dünyada yaşayacağı alan ve zamanı da belirlemektedir. İnsanın varolma, çalışma ve gelişme hakkı vardır. Bu durum geçinmek (geçimini sağlamayı öğrenmek ihtiyacı ve gelecekte çocuğunu geçindirmek) ihtiyacı kaynaklanıyor. Bu hak, kabul edilmek ve içinde yaşadığı çevreyi kabul etmeyi öğrenmek, varlığını sürdürme yeteneğini edinmek, haysiyetli ve onurlu hayat sürmek, diğerlerinin de faydalanabilecekleri yararlar üretmek ve saire hakları içeriyor. İnsanın içinde yaşadığı toplum, kendisine hak ve yükümlülükler getiriyor (getirmiyor). Bu haklar, insanın içinde yaşadığı ortamda kendini tam olarak gerçekleştirmek için duyduğu ihtiyaçları karşılıyor. Bu bağlamda haklarını araması, haklarından yararlanması, kullanması ve savunması için ayrı ayrı kişilerin kültür ve eğitim potansiyeli büyük önem taşıyor.

İnsan hakları, “vatandaşlığı, cinsiyeti, millî veya etnik kökeni, ırkı, dini, dili veya öbür tür statüsü ne olursa olsun her insanın sahip olduğu hak ve özgürlüklerdir”. İnsan hakları evrensel ve eşit olarak ele alınmaktadır, bütün insanlar insanlığa olan mensubiyetinden dolayı eşit hakları haizdir. Bu haklar, doğal veya yasal hak olarak gerek ulusal, gerekse uluslararası mevzuatta mevcut olabilir.

20. yüzyılın ikinci yarısında insan hakları doktrini, dünya politikasında köşe taşı haline gelerek uluslararası ilişkilere, uluslararası hukuka, küresel ve bölgesel kuruluşların faaliyetine, ayrı ayrı devletlerin politikasına ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına önemli derecede etki gösterdi. Buna rağmen bu doktrin, şüphecilğe ve de insan haklarının kapsamı, niteliği ve doğruluğuna ilişkin tartışmalara yol açmaya devam ediyor.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı’nın onayladığı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde normal ve haysiyetli bir hayat sürmesi için her insanın temel hakları belirlenmektedir. Bu bildirge, dünyadaki insanların hepsi için aynı olan bir nevi standart görevini görüyor. Bildirgede yer alan 30 haktan her biri insanın bir ihtiyacını karşılıyor. BMT Genel Asamblesi tarafından onaylanmış bulunan bu Bildirge, ayrı ayrı devletlerin niyetlerini ifade ediyor sadece, çünkü Genel Asamble kararları yasa niteliğini taşıyor. Bildirgenin her ayrı devlette yürürlüğe girmesi ve insanların bu temel haklarının koruma altına alınmış olmasını bilmeleri için İnsan Hakları Bildirgesinin her devletin yasalarına aktarılması gerekmektedir. Bildirgenin onaylanması üzerine BMT, bütün devletleri bu konuda tüm vatandaşlarını ve özellikle de okullarda öğrencileri bilgilendirmeye davet etti. Günlük hayatımızda çok büyük önem taşıdığı sanılan Bildirge, birçok ülkede okullarda öğretiliyor.

İnsan Hakları Bildirgesi, adalet, haysiyet, dürüstlük, eşitlik ve saygı gibi değer-

lere dayanıyor. Her insana yakın olan bu değerler, yüzyıllar boyunca mevcuttur. Bu bağlamda insan haklarının bazı temel özellikleri vardır:

- İnsan hakları bütün insanlar için, her zaman ve dünyanın her yerinde aynıdır. Bunun için **evrensel** olarak anılıyorlar.
- İnsan hakları **bölünmezdir**. Hiç kimse bir hakkın daha az önemli olduğunu söyleyerek bu hakkı insandan alamaz.
- İnsan haklarının her biri sorumluluk da getiriyor. Diğer insanların hakkına saygı duymak sorumluluğu. İnsan hakları bu yüzden **karşılıklıdır**, oysa biz haklarımızı karşılıklı olarak koruyorsak dayanışma içindeyiz demek.
- İnsan hakları, koruduklara alana göre gruplara bölünebilir:
- sivil ve siyasi haklar - siyasi, sivil ve dini kuruluşlara katılım imkanını ve görüşünü özgürce ifade etme imkanını koruma altına alıyorlar.
- ekonomik, sosyal ve kültürel - bu haklar asgari yaşam standardı, gıdaya erişim imkanı, sağlık hizmeti ve eğitimi garantilemektedir.

İnsan hakları ve haysiyetin sayılması, özgürlük, demokrasi, eşitlik ve yasallık prensipleri ile birlikte Avrupa Birliği (AB) üyesi tüm devletler için ortak değerler olmaktadır.

„Ayrımcılık“

“Ayrımcılık” kavramının hukuki, siyasi ve sosyal olmak üzere farklı boyutları var. Latince bir kelime olan discriminatio sözcüğünün asıl anlamı farklılık, ayrı, ayırdetmek anlamına geliyor. Başka bir deyişle klasik anlamı ile ayrımcılık deyince bizden farklı olanlara karşı izlenen tutum anlaşılıyordu ve bu yüzden bu kelimenin ne pozitif, ne de negatif bir yükü yoktu. Zamanla bu kelime azınlığın hak ve yarlardan mahrum bırakıldığı haksız bir tutum anlamını taşıyan bir terim olarak kullanılmaya başladı.

Ayrımcılık, bir insanın veya insan grubunun kişisel niteliklerine göre değil, sınıflar, kategori, ırk, etnik köken, dini mensubiyet, cinsel yönelim veya başka bir şeye göre muamele görmesi veya algılanması demek.

İnsanların sahip oldukları herhangi bir ortak belirti itibari ile resmi veya gayri resmi olarak ayrı gruplara bölünmeleri ve bununla birlikte mensup olduklara gruba göre onlara belirli hakların, yükümlülüklerin veya imkanların verilmesi veya onlardan alınması ayrımcılık demek.

Toplumun bir grubunun ihraç edilmesine yol açan her edim ayrımcılıktır. Genel anlamda ayrımcılık, farklı gruplardan olan insanlara karşı farklı, eşit olmayan, irrasyonel tutum demektir.

Günümüzde Avrupa mevzuatı ve ulusal mevzuatlar, farklı ayrımcılık türleri ve şekillerini ayırdediyorlar ve vurgu yasaklanan ayrımcılık belirtilerine yapılıyor. Avrupa düzeyinde bu belirtiler, etnik köken, din, vatandaşlık, cinsiyet, engel, yaş ve cinsel yönelim olmaktadır. Bulgaristan mevzuatında ayrımcılık uygulanmasının yasak olduğu koruma altına alınan belirtilerin/özelliklerin listesi bir yandan daha geniş olurken diğer yandan tam değildir. Bu listede özellikle belirtilmiş olan 19 özellik var, fakat onların dışında diğer yasalarda veya Bulgaristan'ın taraf olduğu uluslararası belgelerde koruma altına alınan başka belirtiler de var.

Ayrıca belirli bir özellik temelindeki ayırımın açıkça veya gizli bir şekilde yapıldığına göre ayrımcılık doğrudan veya dolaylı olabilir.

Dolaysız ayrımcılık

Dolaysız ayrımcılık ırk, renk, dil, din, millet, milli veya etnik köken veya yasa ile koruma altına alınan başka bir özellik temelinde uygulanan her farklı tutum, ayrımcılık demektir. Başka bir deyişle bir kişi hakkında onun etnik mensubiyeti, ırkı, cinsel yönelimi, yaşı, cinsiyeti, engeli, dini veya koruma altına alınan diğer bir özelliği itibarı ile başka bir kişiye göre daha kötü tutumun izlenmesi ayrımcılıktır. Daha kötü tutumun örneğin etnik mensubiyet, ırk veya başka bir belirtiye dayalı olup olmamasının anlaşılması için birey hakkında uygulanan muamelelerin bu belirtiyi taşımayan kişi hakkında uygulanan veya buna benzer bir durumda uygulanacak olan muamele ile karşılaştırmak gerekir. Dolaysız ayrımcılık çifte standart uygulamak demektir - benzer durumlarda senin grubundan olan insanlara karşı bir tutum izlerken senin grubundan olmayanlara karşı farklı tutum izliyorsun. Yani görünen odur ki, yukarıda sayılan özelliklerden biri veya birkaçından dolayı bir kişiye karşı daha olumsuz tutum izliyorsak biz, yasayı ihlal etmiş oluyoruz.

Bir insanın cildinin rengi veya etnik kökeninden dolayı onun klüp veya eğlence mekanına erişim imkanını engellemek dolaysız ayrımcılık örneğidir.

İrk, renk veya etnik kökene dayalı farklı tutumun izlenmesi nadir durumlarda objektif ve makul gerekçelerden dolayı olabilir. Örneğin söz konusu olan somut profesyonel faaliyetlerin mahiyetinden dolayı veya bu faaliyetin yürütüldüğü bağlamdan dolayı cilt renginin mesleklerin uygulanması açısından belirleyici bir şart olduğu istihdam alanında bu özellik itibarı ile farklı muamele uygulanmasının objektif ve makul gerekçesi olabilir. Daha genel anlamda objektif ve makul gerekçe kavramı, sayılan özelliklerin her biri itibarı ile farklı muamele uygulanması bakımından mümkün en kısıtlayıcı şekilde yorumlanmalıdır.

AB: İrksal veya etnik köken farkı gözetilmeksizin kişiler hakkında eşit muamele prensibinin uygulanmasına ilişkin 29 Haziran 2000 tarihli 2000/43/EC Sayılı Kosey Direktifinin 2. maddesinin 2. par. „a“ fıkrasına ve istihdam ile meslekler alanında eşit muamele çerçevesinin getirilmesine ilişkin 27 Kasım 2000 tarihli 2000/78/EC Sayılı Konsey Direktifine göre bir kimsenin karşılaştırılabilir durumda ırk veya etnik kökene, din veya koruma altına alınan başka bir özellik itibarı ile diğer bir kişiye göre daha az tercih edilir bir muameleye tabi tutulması, şimdiye kadar tutuluyor olması veya tutma ihtimalinin olması halinde dolaysız ayrımcılığın zuhur ettiği anlaşılır.

Dolaylı ayrımcılık

Görünüşte ayrımcı olmayan bir şartın, kriter veya uygulamanın ırk veya etnik köken, cinsel yönelim, yaş, cinsiyet, engel, din, inanç veya yasa ile koruma altına

alınan başka bir özellik temelinde bazı insanları dezavantajlı konuma getiriyorsa *dolaylı ayrımcılık* var demek. Ancak bu hükmün, kriterin veya pratiğin uygulanmasının yasaya uygun nedenlere daylı, gerekli ve yerinde olduğu durumlar hariçtir. İş yerinde başına yemeni bağlama yasağı dolaylı ayrımcılık örneğidir. Bu yasak herkes için geçerli bir hüküm olsa da dini gerekliliklere sıkı sıkya uyan müslüman kadınlarını en büyük derecede etkilemektedir.

AB: 2000/43 Sayılı Direktifin 2. maddesinin 2. par. „b“ bendine ve 2000/78 Sayılı Direktife göre görünüşte tarafsız olan bir hüküm, kriter veya uygulama belirli bir ırksal veya etnik kökeni, dini, yaşı, cinsiyeti, cinsel yönelimi ve engeli bulunan kişileri diğer kişilere göre özel, avantajsız bir duruma getiriyorsa bu hüküm, kıstas veya uygulama meşru bir amaç ile nesnel olarak haklılık kazanmamışsa ve söz konusu amacı gerçekleştirmek için kullanılan araçlar uygun ve zaruri değilse, dolaylı ayrımcılığın zuhur ettiği anlaşılır.

Çoklu ayrımcılık

Çoklu ayrımcılık, insanın birden fazla özellik itibari ile ayrımcılığa tabi tutulduğu bileşik bir olaydır. Mağdur kişide iki veya daha fazla özelliğin bulunması ve bu özelliklerin bölünmez mevcudiyetinin ayırım faktörü olduğu ve aynı zamanda bu özelliklerin ayrı ayrı olarak bulunduğu kişiler, her iki özelliğe sahip insanlara göre hak kısıtlaması veya mahrumiyete tabi tutulmadıkları zaman çoklu ayrımcılık söz konusudur. Örneğin Roman kökenli bir kadının iş adayı olup tayin edilmemesi ve aynı zamanda Roman kökenli olmayan kadınların ve Roman kökenli erkeklerin tayin edilmesi durumunda kadın veya Roman olanlar değil, Roman kökenli kadınlar dışlanmış oluyorlar.

Özelliklerin bir arada bulunması sonucu ortaya çıkan çoklu ayrımcılık, özelliklerden her birinin tek başına daha olumsuz muameleye yol açmaya yetersiz olduğu, fakat bu özelliklerin komple olarak ele alındığında kişinin kendisine yasa ile tanınan hak ve menfaatlerden faydalanma şanslarının azalmasına yol açtığında ortaya çıkar. Özelliklerin birikmesi halinde “bir insan normlardan ne kadar uzak olursa çoklu ayrımcılığa tabi tutulması ihtimalinin aynı derecede artması” sonucu ortaya çıkar. Her birimizin cinsiyet, yaş, etnik köken ve cinsellik gibi özellikleri var. Örneğin bir işveren, boş olan bir işyeri için aynı zamanda birkaç şart koşuyorsa (yaş, profesyonel tecrübe, İngilizce hakimiyeti) ve adaylara her kriter itibari ile ayrı ayrı puan veriliyorsa, yaşça daha büyük olan ve İngilizce’ye daha düşük derecede hakim olan adayın işe alınma şansları büyük derecede azalıyor.

Yukarıda sayılan türlerin dışında AB ve Bulgaristan mevzuatında taciz, ayrımcılığa tahrik, kovalama ve diğer bazı tutumlar da ayrımcılıkla eşit tutulur.

AB’nin ikincil mevzuatında ayrımcılık yasağı

AB’nin birincil mevzuatında ayrımcılık tanımı bulunmamaktadır. 2000 yılına kadar ayrımcılık yasağı, çoğunlukla cinsiyet ve vatandaşlık özellikleri itibari ile istih-

dam ve kamu sigortaları alanlarına odaklı oldu. Yıllar içinde yapılan değişiklikler sonucu yasağın uygulanması emeklilik sigortası, hamilelik ve zorunlu kamu sigorta şemalarına da yayıldı. Resmi tanım, ayrımcılıkla mücadele edilmesi yönünde onaylanan bir dizi direktifte verildi.

2000 yılında ayrımcılıkla mücadeleye diğer özellikleri ve alanları da dahil eden iki direktif onaylandı:

1. İstihdam alanında eşit muamele direktifi (istihdam ve meslekler alanında eşit muamele çerçevesinin getirilmesine ilişkin 27 Kasım 2000 tarihli 2000/78/EC Sayılı Konsey Direktifi) ile istihdam alanında cinsel yönelim, dini inanç, yaş ve engel temelli ayrımcılık yasaklandı.
2. Irk Eşitliği Direktifi (Irk veya etnik köken farkı gözetilmeden kişiler hakkında eşit muamele uygulanmasına ilişkin 29 Haziran 2000 tarihli 2000/43/EC Sayılı Konsey Direktifi) ile ırk veya etnik köken temelinde istihdam alanında ve de sosyal hizmetler ile kamu sigortası sistemlerine, mal ve hizmetlere erişim imkanı açısından ayrımcılığın uygulanması yasaklandı. AB'nin ayrımcılıkla mücadele mevzuatının kapsamı önemli ölçüde genişletilerek gerçek kişilerin tam potansiyelini çalışma piyasasında gerçekleştirebilmeleri için onlara sağlık hizmetleri, eğitim ve konut gibi alanlarda eşit erişim imkanının sağlanması gerektiği belirtildi.

Cinsel yönelim, dini inanç, engellilik durumu ve yaş, sadece istihdam alanında korumaya konu olan özellikler olsa da son yıllarda AB müesseseleri, bu temelde sağlanan korumanın kapsamının genişletilerek mal ve hizmetlere erişim imkanını da dahil edilmesi üzerinde duruyorlar ("Yatay direktif" olarak bilinmektedir).

Ayrımcılık yasağının kapsamını genişletmekten öte 2000/43 Sayılı Direktif, ayrıca üye ülkelerin ırk veya etnik köken temelli ayrımcılık uygulanmaksızın bütün insanların eşit muameleye tabi tutulmasını teşvik edecek organ veya organlar göstermeleri gerekliliğini getiriyor. Bu organlar, ulusal düzeyde insan hakları veya ayrı ayrı bireylerin haklarını korumakla görevli olan ajansların bölümleri olabilir. Bu organlar en az aşağıda sayılan yetkilere sahip olmalı:

- Ayrımcılık mağduru kişilere ayrımcılığa karşı şikayetlerini sürdürmeleri konusunda bağımsız desteğin sağlanması,
- Ayrımcılık konusunda bağımsız araştırmaların yapılması,
- Ayrımcılıkla ilgili bağımsız raporların yayınlanması ve ayrımcılıkla ilgili tüm konularda tavsiyelerin hazırlanması.

Birlik üyesi devletlerdeki davalar hakkında uygulanan direktiflerle asgari standart olarak getirilen bazı özel kurallar, ayrımcılıkla mücadelede önem arz ediyor:

- Ayrımcılık mağduru olan kişilerin lehine getirilen hafifletilmiş ispat standartına göre bu kişilerden ayrımcılığın uygulanmış olduğunu düşündürecek hususları ispatlamaları isteniyor (prima facie ayrımcılığı) ve bunun üzerine ispat yükü davalı olan tarafa aktarılıyor, davalının eşit muamele prensibinin ihlal edilmiş olmadığını kanıtlamak mecburiyetinde kalıyor;
- Ayrımcılıktan koruma davalarına erişim imkanı;

- Sivil toplum kuruluşları, ayrımcılık mağduru kişiler adına veya onlara destek vermek üzere direktifler kapsamındaki taahhütlerin yerine getirilmesi için var olan her yargı ve/veya idare prosedürüne katılabiliyorlar;
- Ayrımcılık uygulayanların çarptırıldığı yaptırımlar ve tazminatlar, etkili, orantılı ve caydırıcı olmalıdır.

Ayrımcılığa tahrik

Ayrımcılığa tahrik, ayrımcılıkla eşit tutulan eylemlerden biri olup ayrımcılık talimatının verilmesi, ayrımcılığa sürüklenme, ayrımcılık niyetinin bildirilmesi ve ayrımcılığa destek verilen diğer tüm eylemler dahil ayrımcılığa teşvik türlerinin hepsini kapsamaktadır.

AB: 2000/43 Sayılı Direktifin 2. Maddesinin 4. bendi ve 2000/78 Sayılı Direktife göre herhangi bir tanım kısıtlaması olmaksızın her ayrımcılık teşviki tahrik olarak ele alınmaktadır.

Ayrımcılık niyetinin bildirilmesi de mağdur birinin olmaması durumunda bile ayrımcılık (ayrımcılık tahriki) olarak değerlendirilir. Örneğin Romanlar'ın aday olmaktan çekinmeleri gerektiği belirtilen bir iş ilanı, Roman olan bir kişi bile aday olmadıysa da yasanın kapsamına girecek. İlk bakışta objektif ve makul gerekçesi olmayan yaş, cinsiyet veya saire kısıtlamaların yer aldığı iş ilanları da aynı kategoride yer almaktadır.

Tacizin hukuki tanımları

BULGARİSTAN: Ayrımcılıktan Koruma Yasasının ek hükümlerinin 1. par. 1. bendine göre yasada koruma altına alınan özellikler temelinde fiziksel, sözlü veya başka bir şekilde gösterilen ve amacı veya sonucu kişinin onurunun kırılması ve düşmanca, küçük düşürücü veya tehditkar ortamın oluşturulması olan her istenmeyen davranış taciz olarak ele alınmaktadır.

AB: 2000/43 Direktifinin 2. maddesinin 3. paragrafına ve 2000/78 Sayılı Direktife göre ırk, etnik köken, yaş, cinsiyet, din, cinsel yönelim ve diğer özelliklerle ilgili istenmeyen davranışın amacı veya sonucu kişinin onurunun kırılması ve tehditkar, düşmanca olan, utanç verici, küçük düşürücü veya gücendirici ortamın oluşturulması olması durumunda taciz aynı zamanda ayrımcılık oluyor.

Kovalama

İlgili kuruluşlara şikayet veya talep sunmak sureti ile koruma aramış olan kişi veya onun yakınları hakkında veya mağdur olan kişinin haklarını münasip bir şekil-

de koruması için tanıklık eden veya kendisine başka türden destek sağlayan kişiler hakkında intikam önlemlerinin alınması kovalama demektir. Kovalamaya karşı korumanın sağlanması, ayrımcılık kurbanlarının yönetimlere şikayet sunmaları konusunda özendirilmeleri açısından hayati önem taşıyor. Ayrımcılıktan koruma amaçlı hukuk düzenlemelerinin etkin olması için intikam önlemlerinin de ayrımcılık ve yasa ihlali olarak değerlendirilmesi öngörülmektedir.

BULGARİSTAN: Ayrımcılıktan Koruma Yasasının ek hükümlerinin 1. par. 3. bendine göre kovalama aşağıdaki anlama geliyor:

- a) ayrımcılıktan korunmak için harekete geçmiş bulunan veya harekete geçtiği veya geçeceği düşünülen kişi hakkında daha kötü muamelenin uygulanması;
- b) kendisi ile bağlantılı bir kişinin ayrımcılıktan korunmak için harekete geçmiş olduğu veya harekete geçtiği veya geçeceği düşünülen kişi hakkında daha kötü muamelenin uygulanması;
- c) ayrımcılık uygulamayı reddeden kişi hakkında daha kötü muamelenin uygulanması.

Kovalamanın yasaklanması şartı Avrupa mevzuatı ile getirilmiştir - 2000/78 Sayılı Direktifin 11. maddesi ve 2000/43 Sayılı Direktifin 9. maddesi.

İrk ayrımcılığı

İrk ayrımcılığı, objektif ve makul bir neden olmaksızın kişilerin ırk, etnik köken, cilt rengi, dil gibi özelliklerine göre ayrılması demek. Ayrım, aslında gözle görüldür bir zorlama içermeyen hükümet politikalarının veya özel kişilerin eylemlerinin kısıtlı olmayan yan sonucu olarak meydana gelebilir. Ayrım gönüllü olarak yapıldığı ve irade ile seçim özgürlüğünün korunduğu taktirde segregasyon söz konusu değil. İlk bakışta gönüllü görünen ayrım, ayrılan kişinin durumunda seçeneksizlik veya alternatif kısıtlılığının sonucu ise segregasyon sayılır.

BULGARİSTAN: Ayrımcılıktan Koruma Yasasının 5. maddesine göre ırk ayrımı, yasa ile yasaklanan ayrımcılık türüdür. Ayrımcılıktan Koruma Yasası Ek Hükümlerinin 1. par. 6. bendine göre ırk ayrımı, ırkı, etnik kökeni veya cilt rengine göre kişinin zorunlu olarak ayrılması, ayrı tutulması veya bölünmesine yol açan bir belgenin çıkarılması, eylemde veya eylemsizlikte bulunma ırk ayrımıdır.

AB: Avrupa mevzuatında ırk ayrımının hukuki tanımı bulunmamaktadır.

İrk ayrımcılığı, amacı veya sonucu insanların veya bir grup insanın ırk veya etnik köken temelinde ayrımcılığa tabi tutulması olan eylem veya uygulamadır. Bütün insanlar aynı türdendir ve farklı “ırkların” varlığına dayanan teoriler reddedilmiştir, fakat aynı zamanda “ırk” teriminin mevzuatlarda kullanılmasının amacı, genelde yanlış bir şekilde “başka ırktan” oldukları sanılan kişilerin yasada öngörülen koru-

manın kapsamı dışında kalmamalarını sağlamaktır⁹.

AB: Her Türlü İrk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşmenin 1. maddesine göre „ırk ayrımcılığı“ terimi, „ırk ayrımcılığı“ terimi siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel veya kamusal yaşamının her hangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin eşit ölçüde tanınmasını, kullanılmasını veya bunlardan yararlanılmasını kaldırma veya zayıflatma amacına sahip olan veya bu sonuçları doğuran ırk, renk, soy, ulusal veya etnik kökene dayanarak her hangi bir ayırma, dışlama, kısıtlama veya ayrıcalık tanıma anlamına gelir.

Avrupa Birliği mevzuatı da ırk direktifi olarak bilinen 2000/43 Sayılı Direktifle ırk temelinde ayrımcılık uygulanmasını yasaklamaktadır.

Teşvik önlemleri (pozitif önlemler)

Teşvik edici (pozitif) önlemler ¹⁰ ırk, etnik köken, din, yaş, engel, cinsiyet veya yasa ile koruma altına alınan diğer özellikler temelindeki eşitsizliğin önlenmesi veya telafi edilmesine yönelik spesifik önlemlerdir.

Ayrımcılık yasağı, hassas gruplara mensup kişilerin zarara uğramalarının önlenmesi ve telafi edilmesine veya onların hayatın tüm alanlarına tam olarak katılmalarının kolaylaştırılmasına yönelik geçici özel önlemlerin korunması veya getirilmesine engel değildir.

İmkan eşitliği ile ilgili planlanan amaçlara ulaşıldıktan sonra bu önlemlerin sürdürülmemesi gerekiyor.

Koruma altına alınan özellikler temelinde oluşan elverişsiz (eşitsiz) durumun önlenmesine veya telafi edilmesine yönelik geçici özel önlem örnekleri: liselere veya üniversitelere cinsiyete göre kabul kotaları; yönetici kadrosunda siyahilerin olmadığı, fakat işçileri arasında büyük sayıda siyahilerin bulunduğu işletmenin/fabrikanın sahibi, terfi etmek isteyen siyahi işçiler için eğitim kursu düzenleyebilir; polis ise yeterince temsil edilmeyen etnik grupların üyesi olan adayları özendirerek şekilde görevli alma kampanyası organize edebilir.

Bu tür önlemler, yasa ile yasaklanan ayrımcılık teşkil etmemekten öte devlet yönetimleri, ayrımcılığa karşı yönelik mevzuatın amaçlarına etkin bir şekilde ulaşmak üzere bunları uygulamakla yükümlüdür. Ayrımcılıktan Koruma Yasasının 10.maddesi ve 11. maddesine göre devlet yönetimleri, yasanın amaçlarına ulaşmak için bütün önlemleri uygulamakla, kadın ve erkek dengesinin sağlanması için tahsil ve eğitim alanlarında önlem almakla, ayrıca da yasa ile korunan özellikler temelinde elverişsiz durumda olan kişiler veya grupların yararına sahip oldukları imkanların eşleştirilmesi amacı ile özel önlemleri uygulamakla ve bu önlemleri gerekli olduğu derecede ve sürece sürdürmekle yükümlüdür.

9 Projenin web sitesinde İnsan Hakları Kataloğu bölümünde yayınlanan yazılar arasında bulunan İrk ve İrk Önyargıları Beyannamesine bakınız.

10 Sık sık pozitif ayrımcılık olarak anılıyor

Ceza hukuku araçları ile ayrımcılıkla mücadele

Avrupa Birliği Konseyi, bazı spesifik ayrımcılık türlerinin daha büyük derecede tehlike oluşturduğunu ve onlarla daha etkin mücadelenin yürütülmesi gerekliliğini göz önünde bulundurarak bazı ırkçılık ve yabancı düşmanlığı türleri ile ceza hukuku yolu ile mücadele edilmesine ilişkin 2008/913 JHA Sayılı Çerçeve Kararını onayladı. Bu kararla üye ülkeler için kararla belirlenen ayrımcılık şekillerinin ceza hukuku ile cezalandırılmasını sağlayacak şekilde ulusal düzeyde yasama önlemlerinin alınması yükümlülüğü getirildi, işlenen suçların ırkçılık ve yabancı düşmanlığı motifli olması ise cezanın belirlenmesi aşamasında sorumluluğu artıran bir husus olarak ele alınmaktadır. Üye devletler çerçeve kararının uygulanmasına yönelik gerekli önlemleri 28 Kasım 2010 tarihine kadar almalıydı.

Çerçeve kararı gereği üye olan her devlet, aşağıda sayılan kasıtlı eylemlerin ceza kanunu kapsamında cezaya tabi tutulduğunu garantilemek üzere gerekli önlemleri almalıdır:

- ırk, renk, din, köken veya ulusal ya da etnik kökeni ile tanımlanan insan grubuna veya gruba mensup bir kişi hakkında şiddet kullanımına veya nefrete alenen kışkırtmak;
- yukarıda anlatılan eylemin evrakların, fotoğrafların veya saire materyallerin kamuda yaygınlaştırılması veya dağıtılması yolu ile gerçekleştirilmesi
- ırk, renk, din, soy veya ulusal ya da etnik kökeni ile tanımlanan bir insan grubuna ya da o grubun bir mensubuna yönelik olan ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünün 6,7 ve 8. maddelerinde tanımlanan soykırımını, insanlığa karşı suçları ve savaş suçlarını, böyle gruba veya böyle bir grubun üyesine karşı şiddet veya kin körükleyebilecek biçimde yapılması şartıyla, alenen inkâr etmek ya da kabaca küçümsemek.
- Irk, renk, din, soy veya ulusal ya da etnik kökeni ile tanımlanan bir insan grubuna ya da o grubun bir mensubuna yönelik olan ve 8 Ağustos 1945 tarihli Londra Anlaşmasının ekimi oluşturan Uluslararası Askeri Mahkeme Senedinin 6 maddesinde tanımlanan suçları, böyle gruba veya böyle bir grubun üyesine karşı şiddet veya kin körükleyebilecek biçimde yapılması şartıyla - alenen bağışlamak, inkâr etmek ya da kabaca küçümsemek;

BÖLÜM III

Çok kültürlülük ve kültürlerarası diyalog

Kanada’da XX. yüzyılın 60’lı yıllarının sonunda getirilen bir terim olan çok kültür-lülük (multikültüralizm), kültürel farklılıkların korunması ve geliştirilmesine yönelik politika anlamına geliyor. Bu terim, Fransız dilli topluluğun haklarının tanınması talebi ile ilgili olup Kanada’nın federal devlet yapısının temelinde yatan iki esas etnik grup olan İngiliz ve Fransız grubunu içeren “iki dillilik” (bilingvizm) ve “iki kültürlülük” (bikültüralizm) terimlerinin eki niteliğini taşıyor.

Multikültüralizm, kültürel farklılıklara karşı hoşgörü olarak ele alınmaktan öte ırk, din ve kültür gruplarının sahip olduğu hakların yasa ile tanınması şartı olarak da anlaşılmaktadır¹¹. Bu terim Avrupa’da son otuz yıllık dönemde asimile olmaya yatkınlık göstermeyen ve öz kültürü, gelenek ve göreneklerinin korunması hakkı dahil haklarını savunan büyük sayıda göçmenin gelmesinden sonra sık sık kullanılmaya başladı. Oluşan karmaşık durumda çok kültürlülük yöneticiler tarafından barış içinde yaşamak ve toplumsal istikrarı sağlamak amacı ile kültürlerin etkileşimi ile zenginleşmesine katkı sağlayacak olan bir araç olarak görülmeye başladı. Multikültüralizm vatandaşların bireysel haklarının korunmasında değil, öncelikle farklı etnik ve dini toplulukların hakları üzerinde odaklanmış bulunuyor.

Avrupa’da şu veya bu şekilde getirilmiş olan multikültüralizme sık sık direnen yerli insanlar, hükümetleri bu politikayı iptal etmeye ve göçmen haklarının kısıtlanması politikasına dönmeye çağırıyorlar. Karşıtları, çok kültürlülüğün Avrupa’nın yüzyıllar boyunca var olan kültür temellerini ve Avrupa’nın gelişmiş kültür geleneklerini yıkmakta olduğunu öne sürüyorlar, çünkü bu türden bir karışma daima orta düzeye inmeye ve kabul eden ülkenin kültür düzeyinin düşmesine yol açar.

Hoşgörü

Hoşgörü (veya tahammül) farklılığın anlaşılması demek. İnsanların kendilerinden farklı olan görüşlere, uygulamalara, dinlere ve milletlere açık ve objektif bir şekilde yaklaşma kabiliyetine sahip olmaları demek.

Etnik ve dini hoşgörü, ayrı ayrı dini topluluk temsilcilerinin bir arada yaşamalarının doğrudan etkisi altındadır. Bir arada yaşama sisteminin esas işleme prensibi, karşılıklı olarak tanınan “ötekiliktir”. Bireyler, topluluklar, uluslar ve uluslarüstü olmak üzere farklı hoşgörü düzeyleri oluşmuştur.

Günümüzde “insanın haysiyetine değer verilmesi ve saygı duyulmasının ve tüm insanların bütünlüğünün” şartı olarak hoşgörü fikri, BM Genel Kurulu tarafından

11 Fukuyama, F. Kimlik ve göç (<http://www.librev.com/index.php/prospects-world-publiher/75-2009-06-17-08-28-46>, 26 Mayıs 2007 tarihinde yayınlanmıştır, son giriş 2 Haziran 2015).

16 Kasım 1996 tarihinde onaylanan “Hoşgörü İlkeleri Bildirgesinde” getirilmiş ve savunulmuştur. Bildirgeye göre hoşgörü “dünyamızdaki zengin kültür çeşitliliğine, kendilerimizi ifade biçimlerine ve insan bireyselliğinin tezahürüne saygı duyulması, kabul edilmesi ve anlaşılması” demek.

“Hepimizin farklı olduğumuz söylenebilir. Herkes diğerlerini rahatsız etmeden hayatını yaşmalıdır. Hepimizin farklı olduğumuz çok güzel.”¹² (10 yaşında olan Dana)

Kültürlerarası diyalog

Kültürel çeşitlilik, insan toplumunun önemli bir özelliği olup ayrı ayrı kültürel kimliklerin bütün unsurlarını kapsamaktadır: coğrafi köken, tarihi kökenler, etnik mensubiyet, diller, sosyal ortam ve eğitim ortamı, dini inanç ve felsefi görüşler ve ahlaki değerler. Günümüzde küreselleşme ve postmodernlik, iç ve sınırötesi göç süreçleri sonucu, ulusal ve saire azınlıkların kendi dini, etnik ve kültürel kimlikleri temelinde ayrılma istekleri sonucu, dünya çapında ayrı ayrı bölgeler arasındaki karşılıklı bağlılığın artması, ticaret, eğitim ve tatiller yolu ile artan paylaşımla, ayrıca da medya ve Internet üzerinde gerçekleşen yoğun bilgi akışı sonucu kültürel çeşitlilik artmaktadır. Modern ve çok kültürlü dünyada bireyler gittikçe çok kendi kültür görüşlerini yönetmek ve kendi potansiyelini çeşitli, çoğulcu, dayanışmaya dayalı, dinamik bir toplumda gerçekleştirmek zorundadırlar.

Kültürlerarası diyalogun önemi, tanımlama gerekliliğini getiriyor. Genelde anlamda kültürlerarası diyalog, *açık ve hoşgörülü iletişim, kültürel (etnik ve dini dahil) kökeni, değer sistemi veya dünyaya ilişkin görüşleri farklı olan bireyler, gruplar ve örgütler arasında etkileşim ve görüş paylaşımı içeren karmaşık ve dinamik bir süreç olarak anlandırılmaktadır*. Bu diyalogla farklı görüş açılarının, “öteki” ve “farklı” olanların daha derinlemesine anlaşılması sağlanır, özgürlük ve seçim yapma kabiliyeti desteklenir, eşitlik teşvik edilir ve yaratıcılık süreçleri artırılır.

Bu anlamda kültürlerarası süreçler ve diyaloglar, “diğerine karşı basit hoşgörü” algısının ötesine giderek meydan okumaları inovasyon süreçlerine ve yeni ifade şekillerine dönüştüren yaratıcılık yeteneklerini de içerebilir. Bu “paylaşım alanı”, medyada ve sanal ortamda bulunan fiziki alanların sınırında bulunabilir.

Dünya çapında kültürel çeşitlilik, birçok ekonomik, siyasi ve sosyal avantaj sağladığı için uygun şekilde geliştirilmeli ve yönetilmelidir. Yeni fikirlerin meydana gelmesine katkıda bulunan kültürel çeşitlilik, toplum anlayışını geliştirmektedir. Öte yandan kültürel çeşitliliğin artması, yeni sosyal ve siyasi meydan okumalarına yol açıyor, sık sık korku ve reddetmeye neden oluyor, basma kalıp düşüncelerin, ırkçılığın, yabancı düşmanlığının, tahahammülsüzlüğün, ayrımcılık ve şiddetin ortaya çıkmasına yol açıyor ve bu durum hem topluluk içindeki hem de ulusal ve uluslararası çaptaki barışı tehdit ediyor.

12 www.sofrony.net/comenski2/toler/raboti/dana.doc, son giriş 21 Ağustos 2015.

Kültürlerarasındaki diyalogun en eski ve temel demokratik iletişim rejimi ve şiddetin reddedilmesi ve giderilmesinin yolu olduğu sanılmaktadır.

Amaç, hepimize birlikte, barış içinde ve yapıcı bir şekilde, çok kültürlü bir dünyada yaşama imkanının sağlanması ve topluluk ile mensubiyet duygusunu geliştir-memizdir.

Bu diyalogun iki yönlü olması ve hem çoğunluktan azınlığa doğru hem ters yön-de seyretmesi ve böylece her iki grubun kendi özelliklerini korumaları ve gelenek ile kültürlerinin zedelenmemesi gerektiği düşünülüyor. Bu yüzden karşılıklı özellikle göz önünde bulundurularak her iki grubun yaşadıkları devletin yasalarına uymaları gerekiyor.

Kültürlerarası diyalog, “öteki ve farklı” olanlar hakkında basma kalıp düşünceler-inin giderilmesi ile de ilgilidir. Sosyal stereotipler, çevreden edinilen deneyimin sonucu olarak belirli kişisel özelliklere ilişkin kategoriler veya büyük sayıda insan tarafından paylaşılan inanışlardır.

Basma kalıp düşünceler, belirli bir grup ile ilgili basitleştirilmiş ve genelleştirilmiş düşünce veya algılar olup reel ve doğru olarak görülerek grup veya gruba mensup bireyler hakkındaki tutumu etkiliyorlar.

Basma kalıp düşünceler, pozitif veya negatif simanın oluşturulmasına yol açarak genellikle belirli bir insan grubunun çok az tanınması veya sınırlı şekilde tanınmasına dayalı genel bir görüşün ifade edilmesi demektir. Basma kalıp düşünceler, bu özelliklerin belirli bir grubun bütün üyelerine özgü olan özellikler olduğu varsayımına dayanmaktadır.¹³

Basma kalıp düşünce örnekleri

1. “Japon saatleri en dakik olanlardır”
2. “Alman arabaları en sağlamdır”
3. “Siyahiler kısa koşuda en iyidir”
4. “Romanlar hırsız ve tembeldir”

Kendi kendine tehlikeli olmayan basma kalıp düşünceler, sık sık önyargıları ve ayrımcılığı teşvik ediyorlar. **Her ne kadar pozitif önyargılar varsa da çoğu önyargılar negatiftir.**

Önyargılar görüş veya inanç şeklinde dile getirilen asılsız peşin fikir ol-maktan öte düşmanlık, nefret ve kin gibi duyguları içeren tutum da ol-maktadır. Sık sık önyargılar, bir insanın daha kötü ve iyi niyetli olmayan mualemeye tabi tutulmasına yol açarak ayrımcılık uygulanmasına ne-den oluyorlar.

13 Ganeva, 3. Genç Bulgarlar'ın mülteciler hakkındaki basma kalıp düşünceleri, önyargıları ve modern ırkçılık araştırması (http://journal.e-center.uni-sofia.bg/site/wp-content/uploads/downloads/2014/04/Z.Ganeva_SUJER_2014_1_ED_RED.pdf, son giriş 28 Ağustos 2015)

Avrupa toplumunda basma kalıp düşünceler ve önyargıların giderilmesine yönelik sistem kurulmuştur. Farklılığı tanıyan ve değer veren açık bir kültürün gelişmesine yönelik yasal önlemler uygulanıyor. Bu bağlamda insanlara kendi topluluğu ve diğer topluluklara dair bilgi biriktirme imkanını sağlayan eğitim büyük önem taşıyor. Öte yandan Avrupa genelinde farklı etnik, dini, sosyal ve kültürel kökeni olan insanlarla günlük hayat düzeyinde iletişim kurma şartları sağlanıyor. Bu şekilde yerli topluluğun “öteki” ve “farklı” olanla tanışması için şartlar sağlanıyor. Yanındaki insanı kabul etmek yolu ile bütün grup veya topluluğun kabul edilmesinin de daha kolay hale geldiği düşüncesinden yola çıkan Avrupalı topluluklar, basma kalıp düşünceleri ve önyargıları gidermek sureti ile ayrımcılığı gidermeye çalışıyorlar. Yapılan araştırmalardan alınan sonuçlara göre, farklı etnik ve dini toplulukların temsilcileri ile ilgili kendi şahsi izlenimleri ve deneyimleri bulunan çoğu insanlar, onların olumlu özelliklerine ikna olmuştur. Dolayısıyla komşu dairede oturan o çingene/Romanın diğerleri gibi olmadığı, hatta bizden “daha çok Bulgar” (daha temiz, daha çalışkan, daha dürüst bir işçi ve saire) olduğu cümlesini sık sık duymak mümkün, fakat aynı zamanda biz diğer çingene/romanlar’ı beğenmiyoruz ve çingelenelerin/romanların “üşengeç” ve “hırsız” olduklarını iddia etmeye devam ediyoruz. Bu yüzden etnik ve dini azınlıkların entegrasyonuna yönelik politikanın bir kısmı, gettoların kaldırılmasını ve karma semtlerin oluşturulmasını gerektiriyor, ki bu demokratik ve liberal olan bir devlette epey zordur. Bu yönde Bulgaristan’da totaliter yönetim döneminde olumlu deneyim edinildi, başkent Sofya’da jk “Drujba” gibi “Kremikovt-si” metalürji fabrikası olmak üzere işyeri aynı olan farklı topluluk temsilcilerinin bir arada oturdukları semtler kuruldu.

Bununla birlikte kültürel çeşitliliğin korunması diğer problemlere de neden oluyor. Sık sık azınlık toplulukları ve özellikle de yeni gelenlerin toplulukları, kendilerini korumaya çalışırken içlerine kapanıyorlar ve gettolaşıyorlar, ki bu en çok sayısı büyük olan gruplar için geçerlidir. Bir semt içinde yaşarken onlar sık sık soydaşları ile birlikte çalıştıkları için yerli insanlarla iletişim bile kurmak mecburiyetinde kalmıyorlar. Bazıları yeni ülkesinin dilini öğrenmeden kendi kültürlerine kapanarak yaşıyorlar. Bu şekilde onlar kabul eden toplumdan kopuk kalarak yeni topluma enetgre ve adapte olamıyorlar.

Avrupa Birliği kapsamındaki kültürlerarası diyalog

Kültürlerarası diyalogun teşvik edilmesi, Avrupa Konseyi’nin esas amacı olan insan hakları, demokrasi ve yasa üstünlüğünün korunması ve desteklenmesi amacına ulaşılmasına katkı sağlıyor. Kültürlerarası diyalog fikri, daha 1992 tarihli Maastricht Anlaşmasında yer aldı. Anlaşma’da *kültürel çeşitlilik* fikrine ağırlık verilmektedir. Avrupa Birliği Antlaşmasının 128. maddesinde (şimdi Konsolide edilmiş versiyonunun 151. maddesi) belirtildiği üzere “Topluluk, üye olan devletlerin ulusal ve bölgesel çeşitliliğine saygı duyarak kültürün kalkınmasına katkı sağlıyor ve aynı zamanda ortak kültür mirasını ön plana çıkarıyor”. Bu düşünce, yıllardır akademik ve kamu söylevini belirlerken ortak kültür mirasına yeterince büyük vurgu yapılmamaktadır. Bu metin, aynı zamanda büyük sayıda Avrupalı kültür ve kimliğin mevcudiyeti

olarak da yorumlanabilir, ortak Avrupa kültürü ise kültürlerarası iletişimin gerçekleşmesi açısından objektif bir temel olarak algılanmıyor. Eşsiz kültürlerden oluşan çeşitlilikte *birlik* fikri ön plana çıkartılıyor, fakat ortak kültür mirası temelinde. Kıtada onların arasında diyalogun aranması gerektiği düşünülüyor, homojenleşme aranmıyor. Bu anlamda Avrupa Birliği, Avrupalı kültür ve kimliklerin savunucusu olarak anlam kazanıyor.

Üye ülkelerin devlet ve hükümet yöneticilerinin bir araya geldikleri ilk zirve toplantısı (1993), kültürel çeşitliliğin zengin Avrupa mirasına özgü bir özellik olduğunu ve hoşgörünün açık toplumun garantisi olduğunu teyit etti. Zirve, Ulusal Azınlıkların Korunmasına ilişkin Çerçeve Sözleşmesinin (1995) yapılmasına, Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonunun kurulmasına ve de Irkçılık ile Yahudi aleyhtarlığına Karşı Avrupa Gençlik Kampanyasının başlatılmasına yol açtı (hepimiz farklıyız, fakat hepimiz eşitiz).

Kültür bakanları tarafından aynı yıl içinde onaylanan “Avrupa Konseyinin Kültürlerarası Diyalogun Gelişmesine Yönelik Stratejisine ilişkin Faro Beyannamesinde” bu prensipler net bir şekilde belirlendi ve “Kültürlerarası diyalog için beyaz kitabın” hazırlanması önerildi. İçinde şu tanıma yer verildi: “Kültürlerarası diyalog, farklı etnik, kültür, din ve dil kökeni ve mirası olan bireyler veya gruplar arasında karşılıklı anlayış ve saygı temelinde açık ve hürmet dolu görüş teatisidir”. Kültürlerarası diyalog, ulusal düzeyde, Avrupalı halklar arasında ve Avrupa ile dünya arasında olmak üzere farklı düzeylerde yürütülüyor.

Ulusal bir devlet kapsamında kültürlerarası diyalog, gerçek kişileri/azınlık gruplarını/göçmen topluluklarını birleştiren ve onların nüfusun çoğunluğu ile birlikte çok yönlü bir iletişim sürecinde yer almalarını sağlayan kamu ve özel kültür/sanat inisiyatiflerini içeriyor.

Böyle bir diyalog ideal durumda “paylaşılan alanda” yürütülmektedir ve çoğunluk ile azınlık grupları arasındaki eşit olmayan iktidar ilişkilerinin giderilmesi yönünde denemeler yapılmaktadır¹⁴.

Kültürlerarası diyalogun hedefleri ve sağlanması gereken şartlar

Kültürlerarası diyalogun hedefleri, dünyaya ilişkin görüşlerin paylaşılması, dünyaya bakış açısı farklı olanların anlaşılması ve onlardan yeni şeylerin öğrenilmesi gibi farklı şekillerde tanımlanabilir. Diğer bir amacı da farklı kültür gelenekleri ve algılar arasındaki benzerlik ve farklılıkların belirlenmesi ve değişik bakış açılarına rağmen uzlaşmanın sağlanması yolu ile ihtilaflara barışçıl yollardan şiddet olmadan çözüm getirilmesidir. Kültürlerarası diyalogun gerçekleşmesi ile ilgili beklentiler, çeşitliliği tehdit olarak görenler ve zenginleme olarak görenler arasındaki bölün-

14 http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_White_Paper/White%20Paper_final_revised_EN.pdf

menin giderilmesi yönündedir. Dolayısıyla kültürlerarası diyalog alanında iyi uygulamaların paylaşımı, aynı zamanda sosyal çeşitliliğin demokratik yönetimi ve sosyal yaklaşmanın teşvik edilmesi konusunda da paylaşım anlamına geliyor.

Kültürler arasında başarılı bir diyalogun yürütülmesi için bazı şartlara uyulması gerekir. Tecrübeye dayanılarak daha başlangıç aşamasında sağlanması gereken veya süreç devam ederken sağlanacak olan, kilit önem taşıyan en az altı şart sayılabilir:

- Kişilik haysiyetine itibar edilmesi ve saygı duyulması;
- Gönüllü diyalog taahhüdü;
- Açıklık, merak ve ilgi içeren düşünme tarzı (her iki tarafta) ve de diyalogu “kazanma” isteğinin olmaması;
- İki kültürün beznerlikleri ve farklılıkları üzerinde durma hazırlığı;
- Kendi kültürü ve “diğer” kültür hakkında asgari düzeyde olsa da bilgi sahibi olmak;
- Ortak anlayış dilinin bulunması imkanı ve kültürel farklılıklara saygı duyulması¹⁵.

Kültürlerarası diyalogun gerçekleşmesi için en erken çocukluk çağından beri *kültürlerarası yeterliliğin ve kültürlerarası hassasiyetin*¹⁶ geliştirilmesinin de şart olduğunu kaydetmek gerekir.

Kültürlerarası diyalog alanları

Avrupa Konseyine göre kültürlerarası diyalog alanlarının oluşturulması toplu bir görevdir. Bu alanların erişilir ve cazip olması gerektiği düşünülüyor. Kültürlerarası diyalogun gerçekleştiği esas yer, esas özgürlüklere uyulması şartı ile günlük hayat alanları olmaktadır.

Devlet organları, vatandaşların hayatını ve şehir alanını ifade özgürlüğü ve demokrasi prensiplerine dayalı diyalog imkanlarını genişletecek şekilde organize etmekle yükümlüdür. Onlar, sivil toplum kuruluşları ile birlikte çok önemli diyalog alanları sağlayan kültür, sanat ve mirası geliştirmek yönünde teşvik edilmelidir. Kültür mirası, klasik kültürel faaliyetler, kültürel güzergahlar, çağdaş sanat şekilleri, toplu ve sokak kültürü ve medya ile Internet tarafından yayılan kültür doğal bir şekilde diğer kültürlerle kesişip bağlanıyorlar. Sanat ve kültür, müesseselerin ötesinde, günlük iletişim düzeyinde olan ifade alanı oluşturarak arabulucu olabiliyorlar.

Binalarla dolu şehir ortamında doğal toplantı yerleri, sosyal hayatın stratejik unsurlarını teşkil ediyor. Park, meydan, havaalanı ve demiryolu istasyonları gibi kamu alanlarının tasarımı ve yönetimine özel önem vermek gerekir. Şehir ortamını planlayanlar, insanların bir araya gelmeleri için yeterince kamu alanı sağlayan “açık şehirler” yaratmak konusunda özendirilmelidir. İdeal durumda özgür ruhla kurulan ve farklı amaçlar doğrultusunda planlanan bu tür alanlar, farklı kültürlerin bir araya

15 http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_White_Paper/White%20Paper_final_revised_EN.pdf

16 Bu konudaki ayrıntılar için şu adrese bakınız: http://www.elbook.eu/images/Zornitza_Ganeva.pdf.

geleceği mekanın oluşmasına katkı sağlayabilir¹⁷. „Açık şehir“ örneği olarak Madrid gösterilebilir. Madrid’in „küreselleşmenin avantajlarını yakaladığı“ söyleniyor. Hızla gelişen Latin Amerika piyasalarına açılan kapı durumunda olan kent, küresel şehir olarak tanınmak için azimle yarışıyor. Ciddi altyapı yatırımlarına ve küresel çapta rekabet gücüne sahip olan şirketlerin mevcudiyetine dayanan Madrid, 21. yüzyılın kent ortamı açısından tuttuğu yerle ilgili dünya önünde pozitif kimliğini oluşturmaktadır. Madrid, diğer ülkelerden gelen büyük insan akınına kapılarını açıyor. On yıldan kısa süre içinde hiç denecek kadar küçük olan yabancıların oranı, kent nüfusunun yüzde 19’unu buldu. Ancak bu artış, ırk temelinde çatışmaların yaşanmasına veya gettoların oluşmasına yol açmadı, kentin yabancı sakinleri kent geneline homojen bir şekilde dağılmış bulunuyorlar. Bu durum belki de başkentin hoşgörülü olmasına ve Madrid sakinlerinin açık ve güler yüzlü olmalarına bağlıdır. Madrid sakinlerinin büyük bir bölümü, göçmen veya kente İspanya’nın diğer yerlerinden onyıllar önce gelen göçmenlerin çocuklarıdır. 2001 ve 2006 yılları arasındaki dönemde 495 bini bulan göçmen akını sonucunda göç, Madrid’in ekonomik başarısının motoru oldu ve kenti hayat dolu, çok kültürlü bir başkent haline getirdi.

Madrid, göç yönetimi konusunda başarılı ve aktif olan bir kent örneğidir¹⁸.

Diğer kültürlerarası diyalog alanı örnekleri olarak okullar, okumaevleri, festivaller ve kütüphaneler gösterilebilir. Bu tür yerler farklı etnik ve dini toplulukların temsilcilerini çekerek aralarında iletişim kurulmasını sağlıyorlar.

Gazetecilik, medya ve kültürlerarası diyalog

Gazetecilik ve medya kuruluşları, farklı topluluklar arasındaki iletişimin gerçekleşmesi açısından büyük rol alıyorlar. Medya, kültürlerarası diyalog forumlarının oluşmasına destek verebilir. Toplumun farklılıklarını yansıtmak için medya kuruluşları, farklı görüş, kültür ve gelenekler arasında ara bulucu durumda olduklarının bilinci ile hareket ederek farklı topluluklar, gruplar, bireyler ve kuruluşlar arasındaki diyalogu kolaylaştırmaya çalışmalıdırlar. Medya kuruluşlarının toplumdaki barışın, hoşgörünün ve ayrımcılık karşıtı tutumun korunmasında aldıkları rolün bilincinde olmaları gereklidir.

Bu amaçlara ulaşılması için medya kuruluşları ve gazeteciler, olayları, grupların ve toplulukların hayatını, etnik kökeni, cinsiyeti ve dini ne olursa olsun insanların hayatını objektif ve dengeli bir şekilde yansıtmaya çalışmalıdır. Diğer yandan onlar, azınlık grupları ve yerli halkların hayatı ve geleneklerine dair, ayrıca da dini toplulukların özellikleri ve kültürel farklılıklarına dair bilgilerin artmasına ve anlayışın derinleşmesine katkı sağlamalı, onların gelenekleri, mirası ve dünya kültürüne olan katkılarını anlatmalıdır. Farklı azınlıklar hakkında basma kalıp düşüncelerin benimsenmesine ve önyargıların duyulmasına yol açan kin söylemi ve ırkçılığın sınırlandırılması

17 http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_White_Paper/White%20Paper_final_revised_EN.pdf

18 Кларк, Гр. Разбиране за отворените градове, с. 23, 26. (http://www.opencities.eu/web/download/understanding_opencities_bg.pdf, публикувано през февруари 2010 г., последно влизане на 25 април 2016 г.)

rılması ve hoşgörü kültürünün tanıtılması büyük önem taşıyor. Kültürler, topluluklar ve kuruluşlar arasında sosyal beraberlik ve iletişim ruhunda gazetecilik hazırlığı ve eğitiminin geliştirilmesi ve kültürler arasındaki diyalogu engelleyen olayların aydınlatılması adına araştırmacı gazeteciliğin teşvik edilmesi gerekiyor.

Değişik azınlık topluluklarının hayatı, gelenekleri ve kültürünün tanıtan özel programların yapılması yolu ile onlara karşı ve onlarla diyalog yürütülmesine karşı ilginin artırılması büyük önem taşıyor, ki burada esas amaç ihtilafların çözümlenmesi ve sosyal ilişkilerin şekillendirilmesi olmalıdır¹⁹.

Çingenelerin “Bango Vasil” adı ile yılbaşı olarak kutladıkları bayram veya Müslümanların Ramazan bayramı gibi değişik azınlıkların bayramları ve gelenekleri ile ilgili yapılan röportajlar kültürlerarası diyaloga yönelik iyi program örneği teşkil ediyor. Bu arada mülteciler ve göçmenler arasında kriminal suç düzeyinin yüksek olması ile ilgili yapılan röportajlar, onlara karşı önyargıların duyulmasına neden oluyorlar. Çingeneler/Romanlar hakkında hala nefret dili kullanılıyor.

Eğitim ve kültürlerarası diyalog

Eğitim, kültürlerarası diyalogun yoğunlaştırılması açısından büyük önem taşıyor. Eğitim, farklı etnik ve dini kökeni olan bireyler arasında sürekli ve barışçıl iletişim imkanını sağlıyor. Esas amacı olan bilgi ve yeterlilik birikimi, belirli ilişkilere önkoşullar sağlıyor. AB’nin “herkes için eğitim” vizyonu, kökeni, etnik mensubiyeti ve dini ne olursa olsun herkesin sınıf odasında kendini rahat ve sakin hissetmesi anlamına geliyor ve bu okutulan içeriklerin ve uygulanan pedagojik yaklaşımların değiştirilmesini gerektiriyor. Eğitim, “öteki” ve “farklı” olanlar hakkında ek bilgi birikimine imkan sağladığıdır. Eğitim yolu ile basma kalıp düşünceleri ve önyargıları yenen, hoşgörü ve sorumlu olan AB vatandaşları yetiştirilebilir. Farklı topluluklara ait olan masalların okutulması veya azınlık temsilcisi yazarlardan eserlerin ilk okulda ve liselerde ders kitaplarına dahil edilmesi, iyi örnek olarak gösterilebilir²⁰. Avrupa Konseyi, bunu ifade özgürlüğünün gerçekleşmesi açısından önemli bir yöntem olarak görüyor.

Değişiklik aracı olarak kültür

Küreselleşen Dünyada Avrupa Kültür Programı aracılığı ile (Agenda for Culture 2007) AB politikası bağlamında kültür anlayışında yeni aşamaya geçildi. Programda kültür kültürlerarası diyalogun, “yaratıcılığın ve uluslararası ilişkilerin teşvik edilmesinin aracı” olarak tanımlanıyor. Ayrıca kültür zenginliği ve çeşitliliğinin teşvik

19 Çok kültürlü toplumda insan hakları, kin söylemi, toplumsal alanlarda dini sembollerin taşınması, Sofya: 2008, s. 7-8 (<http://kzd-nondiscrimination.com/proektuchilista/religioznitesimvoli.pdf>).

20 Ayrıntılı bilgiler için bak: Makariev, Pl., Y. Totseva, İ. İvanova (yazar.). 2008. Sınırsız çeşitlilik. Sofya: Açık Toplum
<http://crossingdifferences.osi.bg/fce/001/0057/files/SbornikInterkulturnoobrazovanie.pdf>

edilmesinde AB'nin mutlaka rol alması gerektiği vurgulanarak "AB'nin refah, dayanışma ve güvenlik gibi stratejik hedeflerine ulaşılmasında değişmez faktör" olarak ve de "uluslararası arenadaki mevcudiyetin artırılmasının" garantisi olarak kültürün rolüne ilişkin yeni bir görüş sunuluyor. Burada kültürlerarası diyalogun özendirilmesi ve gerçekleştirilmesi açısından ön plana çıkarılan kültürün Birliğin ekonomik ve sosyal hayatındaki rolü vurgulanıyor. Bu şekilde yeni kültür anlayışı yönünde "değişiklik" izleniyor ve kültürün rekabetçi ve birlik olan Avrupa'nın kurulmasının aracı olarak rol aldığına altı çiziliyor²¹.

Programd, Birleşik Doğu ve Batı Avrupa olarak anlaşılan yeni Avrupa ve potansiyelini gerçekleştirmek ve daha iyi hayat yaşamak adına göçeden yeni Avrupalılar gibi bazı temel konulara değiniliyor. Avrupa'nın ortak kültür mirası konusu büyük önem taşıyor. Bu konu birkaç belgede siyasi gündemde yer alıyor – örneğin istikrarlı Avrupa'nın stratejik kaynağı olarak kültürel mirasla ilgili 20 Mayıs 2014 tarihli AB Konseyinin Sonuç Belgesi ve Avrupa'nın kültür mirasına entegre yaklaşımla ilgili 22 Temmuz 2014 tarihli AB Komisyonu Bildirisi. İki siyasi belgeye göre: "Kültür mirası, Avrupa Kültür Programı için merkezi önem taşıyor ve üç hedefine ulaşılmasına önemli katkılar sağlıyor: kültür çeşitliliği ve kültürlerarası diyalogun teşvik edilmesi – miras kendine özgü toplumsal değerinden dolayı kilit unsur olmaktadır; kültürün yaratıcılığın motoru olarak teşvik edilmesi – kültür mirası, doğrudan ve dolaylı ekonomik potansiyeli ile katkı sağlıyor; Birliğin uluslararası boyutunun hayati önem taşıyan bir unsuru olarak kültürün teşvik edilmesi - Avrupa'nın kültür mirası alanındaki uzman deneyimine uluslararası planda yüksek değer verilmektedir". Avrupa düzeyindeki kültürlerarası diyalog entegre bir yaklaşım ve AB'nin aracı olup ulusal ve bölgesel programları tamamlayarak şu önemli hedeflere ulaşılmasını sağlıyor: "kültür mirasına has değer ve sosyal değerinin korunması ve artırılması, bu mirasın ekonomik büyümeye ve iş yerlerinin açılmasına olan katkısının artırılması, ve sahip olduğu potansiyelin AB'nin kamu diplomasisinin hizmetine geliştirilmesi."

Hali hazırda Avrupa Birliğinde „Creative Europe“²² programı uygulanmaktadır. Bu program diğer kültürlerle karşı açılmayı ve mülteci ile göçmenlerin entegrasyonuna finansman sağlıyor. Kültürlerarası diyalog, sivil toplum kapsamındaki Avrupa diyalogunun bir parçasıdır. „Voices of culture programme“²³ programı çerçevesinde tartışmalar iki önemli konu üzerine yürütülüyor:

- Kültürlerarası diyalogun ve paylaşılan kamu alanlarında toplulukların iletişiminin tanıtımı;
- Kültürün göçmenlerin entegrasyonu açısından rolü.

Avrupa Birliğine yeni gelenlerin sayısı artarken 2015 yılının Kasım ayında kurulan çalışma grubuna kültürlerarası diyalogun koordinasyonu görevi verildi, göçmen ve mültecilerin kültür ve sanat yolu ile topluma entegrasyonuna özellikle ağırlık verildi²⁴.

21 Stoycheva, Maria. Intercultural Communication in the United Europe - Problems and Solutions. - Retokika i Komuniksii (<http://rhetoric.bg>).

22 http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/index_en.htm

23 <http://www.goethe.de/ins/be/prj/voc/abo/enindex.htm>

24 http://ec.europa.eu/culture/policy/strategic-framework/intercultural-dialogue_en.htm

Kültürlerarası diyalogun teşvik edilmesine yönelik stratejiler ve politikalar

Kültürlerarası diyalog, Avrupa Birliğinin yapı fonları, eğitim, ömür boyu okuma, gençlik, kültür, vatandaşlık ve spor, cins eşitliği, istihdam ve sosyal konular, ayrımcılık ve sosyal dışlama ile mücadele, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadele, iltica ve sığınmacıların entegrasyonu politikası, insan hakları ve sürdürülebilir kalkınma, görsel ve işitsel politika ve araştırmalar alanlarında yürüttüğü politikaların önemli boyutunu teşkil ediyor.

Bu diyalog, AB'nin dış ilişkilerinde ve özellikle de aday ülkelerin katılması açısından önemi gittikçe artan bir etkidir. Kültürlerarası diyalogun teşvik edilmesine yönelik araçlardan biri, 2008 yılının Avrupa'da Kültürlerarası Diyalog Yılı inisiyatifi oldu. Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyinin bu inisiyatifinin amacı, kültürlerarası diyalogun AB içinde yaşayan herkesin birlik üyesi devletlerin içinde farklı kültürel kimliklerin ve inançların bir arada yaşadığı daha açık ve aynı zamanda daha karmaşık bir ortamda yaşama kabiliyetini pekiştirebileceği bir süreç olarak tanıtılmasıdır.

Bu inisiyatifle aynen AB Antlaşmasının 6. maddesinde ve AB Temel Özgürlükler Şartında belirtildiği üzere AB'nin ortak değerlerine dayalı kültür çeşitliliğine saygı duyularak AB içinde yaşayanların ve özellikle de gençlerin dünyaya açık aktif Avrupa vatandaşlığının geliştirilmesinin taşıdığı önemle ilgili bilincinin artırılmasının önemine vurgu yapılıyor. İnisiyatif, farklı kültürlerin ve kültürel çeşitlilik ifadelerinin üye devletlerin mirasına ve yaşam tarzına sağladığı katkıların vurgulanması yönünde önemli bir adım oldu. Avrupa Kültürlerarası Diyalog Yılı kapsamında Avrupa düzeyinde, bölgesel ve ulusal düzeyde mümkün olduğu kadar çok insanın doğrudan dahil edilmesi veya ulaşılması yolu ile ve kültürler arasındaki diyalogun tanıtılmasına yönelik etkinlik ve inisiyatifler düzenlendi. Vatandaşlık eğitimine ve diğer insanlara ve onların farklılıklarına değer verilmesi amacı ile bilgilerin edinilmesine özel dikkat verildi.

Bu süreçte başka bir araç, Avrupa Kültür Başkenti inisiyatifi oldu. Kültür başkenti seçilen kent, kültürel etkileşime dayandırılan ve özellikle o yıl için hazırlanan Avrupa boyutlu kültür programı gerçekleştiriyor. Bu program, birlik üyesi olan belirli ülkenin ulusal kültür stratejisi veya politikası ile uyumludur. Her yıl ikişer kültür başkenti seçilmektedir.

AB Komisyonu, özellikle Kültürlerarası Avrupa Platformu (Platform for Intercultural Europe) ve „Kültür“ programı aracılığı ile olmak üzere kültürler arasındaki diyalogun teşvik edilmesine yönelik bir dizi inisiyatif başlatmış ve desteklemiş bulunuyor. Son onyıllarda Roman topluluğu ile kültürlerarası diyalog, temel faaliyet alanlarından biridir. Değişik projeler ve inisiyatlara ek olarak Komisyon'un Romanlar'a yönelik ayrımcılıkla özel platformu da var.

AB Komisyonunun Yaratıcı Avrupa (Creative Europe) çerçeve programı, 2014-2020 döneminde kültür ve yaratıcılık sanayileri alanındaki projelere finansman sağlıyor. Bundan önce uygulanan „Kültür“, „MEDİA“ VE „MEDİA Mundus“ programlarını ortak bir çerçevede birleştiren bu program, AB içinde ve dışında bulunan kültür ve yaratıcılık kuruluşları arasındaki sınırötesi işbirliğinin desteklenmesine yönelik

tamami ile yeni bir mekanizma getirmektedir.

Bununla yanı sıra kamu sanatında değişik kültürler ve sosyal gruplar arasındaki değişimi ve işbirliğini kolaylaştıracak olan alanların ve kültür kuruluşlarının oluş-
turulmasına yönelik uygulamaların aranması ve saptanması amacı ile üye ülkeler
tarafından farklı uzman grupları oluşturuldu.

BÖLÜM IV

Ulusal azınlıkların gözü ile kültürlerarası diyalog

Avrupa Birliği'nde azınlıkların hak ve özgürlükleri

Avrupa Birliği'nde azınlık mensubu olan çok sayıda kişi, hala tehlikelerle, ayrımcılık ve ırkçılıkla yüz yüze bulunuyorlar. Onlar, içinde yaşadıkları ülkelerde veya topluluklarda çoğunlukların ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel hayatına tam olarak katılamama riski ile karşı karşıyadır. AB Antlaşması, Birliğe azınlıklara mensup olan kişilerin haklarının korunmasına katkı sağlayacak bir dizi araç getirme yetkisini veriyor. Bu yetkilerin uygulanması aşamasında Avrupa Birliği, ayrımcılık, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadeleyle yönelik hukuk çerçevesi oluşturarak bu olaylarla mücadele amaçlı yardımcı faaliyet programlarının finansmanına katkılar sağlamaktadır. Azınlık mensubu kişilerin sahip oldukları hakların korunması, AB değerlerinden biridir. Bu değer, AB Antlaşmasının 2. maddesinde özellikle belirtilmektedir.

AB'nin mevzuat ve programları, ayrımcılık dahil azınlık gruplarına mensup kişileri etkileyebilecek bazı güçlüklerin giderilmesine katkı sağlıyorlar.

AB Temel Haklar Şartının 21. maddesinde herhangi bir ulusal azınlığa mensubiyet itibarı ile ayrımcılığın uygulanması kesinlikle yasaklanmaktadır. Aynı zamanda AB Komisyonunun azınlıkların statüsünün tanınması, onların kendi mensubiyetini belirlemeleri, bağımsızlıkları ve de bölge ile azınlık dillerinin kullanılması rejimi ile ilgili konularda yetkisi yok. AB ülkeleri, kendi azınlıklarına ilişkin tek başına kararlar alma yetkisine sahiptirler. Ülkeler, onların temel haklarının Anayasa düzenine ve uluslararası hukuk kapsamındaki taahhütlere uygun olarak etkin bir şekilde koruma altına alındığını garantilemek üzere tüm hukuki araçları kullanmalıdır.

Bulgaristan'daki azınlıkların hak ve özgürlükleri

Bulgaristan'da yaşayan değişik etnik ve dini grup temsilcileri, 2011 yılında yapılan sayıma göre ülke nüfusunun yüzde 20'si kadarını oluşturuyor. Onlar, çoğunluğu oluşturan ortodoks Hristiyanlar'dan etnik kökeni ve dini mensubiyeti itibarı ile farklıdır. Onlar, Bulgaristan topraklarında uzun süredir yaşayan geleneksel azınlıklar ve son bir yüzyılda yerleşenler olmak üzere ikiye bölünebilir. Yahudiler, Gagauzlar, Aromancılar, Rumenler, Tatarlar, Ermeniler, Çingeneler ve Müslüman Bulgarlar (pomaklar), Katolik Bulgarlar, Türkler ve Yunanlılar geleneksel azınlık olarak ele alınabilir. Yeni azınlıklardan Ruslar, Araplar, Kürtler ve İngilizler öne çıkıyorlar. Bulgaristan'daki komünist rejimi döneminde nüfusun ve özellikle de azınlık gruplarının hak ve özgürlükleri, büyük derecede kısıtlandı. Bunun bir örneği Türk azınlığıdır. Türklerle Türkçe konuşmaları, sünnet ve nikah gibi gelenek ve göreneklerini uygulamaları, dini bayramlarını kutlamaları, hatta geleneksel müziğini dinlemeleri yasaklandı. Türk azınlığının (hem yaşayanların hem vefat etmiş olanların) adları de-

ğıştırılarak en büyük derecede asimilasyon uygulandı.

Komünizm döneminin sona ermesi ile vatandaşların hak ve özgürlükleri iade edildi, kendini ifade etme isteği ve gerek çoğunluk arasında gerekse azınlık topluluklarının temsilcileri arasında geleneksel kültürün sergilenmesi arzusu canlandı. Bu bağlamda BMT'nin her türlü ırk ayrımcılığının tasfiye edilmesine dair uluslararası sözleşmesi ve AB Konseyinin Ulusal Azınlıkların Korunmasına ilişkin Çerçeve Anlaşması dahil devlet tarafından imzalanan farklı uluslararası anlaşmalar büyük önem taşıyor.

Azınlık temsilcilerinin çoğu aktif vatandaşlık pozisyonuna sahip olup haklarına uyulup uyulmamasını takip ediyorlar. Onlar çağdaş Bulgar toplumunda kültürel ve dini farklılıklarını görsel hale getirmeye çalışıyorlar. Onlar için öz belirtim özellikle büyük önem taşıyor.

1989 değişiklikleri azınlıklara kendi örgütlerini kurma imkanını sağladı. Halihazırda çoğu azınlıkların faal şekilde çalışan hükümet dışı örgütleri var (İngilizler gibi en yeni azınlıklar istisna olmak üzere). Çoğu örgütlerin amacı, gelenek ve göreneklerin tanıtılması olmaktadır. Örneğin Yahudiler'in "Şalom" örgütü "Yahudiler'in etnik, dil ve kültür değerleri ve geleneklerinin korunması ve geliştirilmesini, üyelerinin ve ülkedeki Yahudilerin Anayasa haklarının devlet, devlet organları ve ülkedeki diğer toplumsal ve siyasi kuruluşlar nezdinde nezdinde savunulması amacını; her çeşit faşizm, totalitarizm, antidemokratizm, ırkçılık, Yahudi düşmanlığı ve ulusal şovenizm karşı konulması, yurttta ve yurt dışında demokrasi ve onurlu hayat prensiplerini savunan tüm topluluk ve kuruluşlarla işbirliğinin yürütülmesi amacını güdüyor"²⁵.

Romanlar'ın hükümet dışı örgütleri özellikle faal çalışmalar yürütüyorlar. Onların çoğu Romanlar'ın ve özellikle de çocukların daha büyük derecede entegre olmalarını sağlamak adına devlet organları ile işbirliği yürütüyor. Roman Kültür Tiyatrosunun ve Türk Müzik ve Drama Tiyatrosunun kurulması birer başarılı kültürlerarası diyalog örneğidir. Ulusal, bölgesel ve yerel etkinliklerin düzenlenmesi ve azınlık gruplarına mensup önde sanatçıların eserlerinin tanıtılması yolu ile devlet, azınlıkların geleneksel kültürünün desteklenmesi ve tanıtılmasına aktif bir şekilde katılıyor.

Bulgaristan'daki azınlıkların sahip olduğu hak ve özgürlüklerin korunmasında dini kuruluşların önemli yeri var. Dini eğitimin sağlanması ve müstakbel din adamlarının eğitilmesi için 1990 yılında Bulgaristan'da Yüksek İslam Enstitüsü kuruldu. Daha sonra ülkede (Ruse, Şumen ve Momçilgrad) 3 nüvvab okulu açıldı. Büyük sayıda genç Türk, hükümet dışı örgütlerden destek alarak Türkiye, İran ve Arap ülkelerinde olmak üzere yurt dışında dini eğitim alma imkanını buldular.

Kendi dinini öğrenmeleri için devlet okulunda okuyan öğrencilere din dersleri alma imkanı tanındı. 2000 yılında örneğin seçmeli İslam dersleri getirildi. Haftalık bir ders okutuluyor, ders kitapları ise Baş Müftülük ve Bulgaristan Eğitim Bakanlığı tarafından onaylandı. Bulgaristan Baş Müftülüğü verilerine göre 2011 yılında İslam dersi alan öğrencilerin toplam sayısı 3372'dir. 2012 ve 2013 yıllarında İslam dersi ülkenin değişik yerlerinde bulunan toplam 27 okulda okutulmaya başladı.

1989 yılı sonrasında dini kuruluş özgürlüğü yenilendi. Ülkede 9 Ermeni kilisesi

25 <http://shalompr.org/about/purposes>

var. Ermeni kiliseleri Bulgaristan'ın büyük şehirlerinde bulunuyor. Bulgaristan'daki Müslüman nüfusunun büyük olmasından dolayı ülkede büyük sayıda cami, tekke ve türbe gibi dini bina var. 1997 yılına kadar ülkede ibadete açık camilerin sayısı 1 041. Bulgaristan Baş Müftülüğünün verilerine göre 2011 yılında ülkede ibadete açık camilerin toplam sayısı 1200 olmaktadır.

Çoğu azınlıkların çoğunlukla gazete ve dergi olmak üzere kendi medyaları var. Örneğin dört Ermeni gazetesi var. Bazıları sponsorlar tarafından finanse edilmektedir, bu tür faaliyetlere sık sık devlet tarafından destek sağlanıyor.

Bulgaristan Ulusal Televizyonunda 10 dakikalık Türkçe haber bülteni yayınlanıyor. İlk başta resmi dil olarak Türkçe ve Bulgaristan'da konuşulan ağız dili arasındaki farklılıklardan dolayı haber bülteninin anlaşılması konusunda problemler yaşandıysa da azınlık mensupları Türkçe haber bülteninin olmasından dolayı memnuniyet duyuyor ve ayrı ayrı milliyetçi partilerin Türkçe haberlerin kaldırılması taleplerine kesinlikle karşı çıkıyorlar. Bulgaristan Ulusal Radyosunda da Türkçe programlar yayınlanıyor.

Azınlık örgütleri ve kuruluşları Internet'te daha görünür durumdadır. Çoğunlukla iki dilli olan web sayfalarında örgütlerin faaliyetine ve yapılacak etkinliklere ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bunlardan biri Karakaçan kültür örgütünün sayfasıdır. Sık sık web sayfaları, azınlık nüfusunun çoğunlukta olduğu ayrı ayrı yerleşim birimleri temsilcileri tarafından yapılmaktadır (Alevilerin yaşadığı Yablanovo köyünün sayfası). Onlar facebook gibi sosyal paylaşım medyasında faal olup her gün yeni bilgiler yayınlamaktadır. Çoğunlukla eski örf ve adetleri yaşatan Ruslar'ın yaşadığı Varna'ya yakın Kazaşko köyü ve müslüman olan Bulgarlar'ın yaşadığı Breznitsa köyü bu bağlamda örnek olarak gösterilebilir.

Azınlık topluluklarının kendini ifade etmeleri açısından kültürel etkinlikler büyük önem taşıyor. Bu etkinliklerin amacı etnik ve dini özelliklerin tanıtılması olmaktadır. Ülkede düzenlenen farklı festivallerde azınlıkların gelenek ve görenekleri sergileniyor. Demir Baba Tekkesinde düzenlenen geleneksel şenlikler ve Sliven şehrine yakın Karandila yöresinde karakaçan şenlikleri bu bağlamda birer örnek teşkil etmektedir.

Demokrasinin getirdiği kazanımlara rağmen Bulgaristan'da azınlıklar problemi devam ediyor. Problem azınlıkların eğitim seviyesinin çoğunlukla düşük olmasından ve onların kırsal kesimde yaşayıp daha düşük yaşam standartına sahip olmalarından kaynaklanıyor. Ayrıca azınlık temsilcilerinin devlet yapılarına daha da aktif şekilde katılmaları yönünde çalışılmalıdır. Azınlık problemlerine çözüm getirilmesi için eteegrasyon sürecinin iki yönlü olması gerekliliği göz önünde bulundurulmalı – sadece azınlıkların Bulgar toplumunun dokusunda yer almaları yönünde değil, çoğunluğun da onların etnik, kültürel ve dini farklılıklarını gittikçe daha çok kabul etmesi yönünde de çalışılmalıdır. Aynı zamanda devlet, azınlık grupları dahil bütün vatandaşlarının hak ve yükümlülükleri konusunda kanun önünde eşitlik prensiplerinin uygulanmasını sağlamakla yükümlüdür.

BÖLÜM V:

Uluslararası Hukuk ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti İç Hukuku Açısından Ayırıcılıkla Mücadele. Prof.Dr. Kamuran REÇBER, Turkey

ÖZET

Uluslararası hukuk ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti iç hukuk işlemlerinde ayırıcılığın önlenmesi, yasaklanması ve bu konuda olası mücadele metotları düzenlenmiştir. Bu düzenlemelerin teorik nitelikte yapılması nedeniyle, bunlar tek başına ayırıcılığı önlemeye yetmemektedir. Zira ayırıcılıkla mücadelede mutlaka uygulamanın da modern hukuk normlarına uygun olması gerekir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti özellikle Avrupa Birliği (AB)'ne tam üye olmak amacıyla iç hukukunu AB hukuku ile uyumlu hale getirmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin bu konudaki çabaları devam etmektedir. Bu anlamda Türkiye'de ayırıcılığın önlenmesi veya azaltılması konusunda çalışmalar devam etmektedir. Bu makalede uluslararası hukuk normları dikkate alınarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti ülkesinde ayırıcılıkla mücadele durumunun ne aşamada olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

GİRİŞ

Ayırım gözetmeme olgusu veya ilkesi, devletlerin iç hukuklarında ve çeşitli uluslararası hukuk işlemlerinde yer almaktadır. Ayırım yapmama veya gözetmeme olgusu tek bir olaya indirgenemez. Diğer bir ifadeyle bir hukuk sisteminde ayırıcılık olgusu her alana yönelik yasaklanmaktadır. Uluslararası ve ulusal hukukta ayırıcılıkla mücadele edilirken, kimi durumlarda pozitif ayırıcılık durumu da gerçekleştirilebilmektedir. Özellikle bir hukuk sisteminde çeşitli yönleriyle zayıf nitelikte kabul edilen kişi veya kişi gruplarına yönelik pozitif ayırıcılık yapılabilmektedir. Bu konudaki kişiler için çocuklar, kadınlar, yaşlılar, engelliler vb. örnek olarak verilebilir.

Pozitif ayırıcılık olgusu gerek uluslararası gerek ulusal normların konusunu oluşturabilmektedir. Bu konuda özellikle Türkiye Cumhuriyeti Devleti Anayasası'nın 10. Md.'sinin ikinci ve üçüncü paragraflarında pozitif ayırıcılıkla ilgili düzenlemeler mevcuttur. Bahsi geçen paragraflar şu şekildedir: *"Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz."*

Çocuklar, yaşlılar, özürllüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz."

Gerek uluslararası gerek ulusal düzeyde ayırıcılıkla mücadele çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Bu konuda özellikle gerçek kişilerin eğitilmesi önemlidir. Çünkü,

eğitimli bireylerin bulunduğu hukuk sistemlerinde ayrımcılık uygulaması ender görülmektedir.

Konunun önemli olması nedeniyle AB tarafından desteklenen ayrımcılıkla mücadele olgusu projeler aracılığıyla da desteklenmektedir. Bunlardan birisi de Platform Agora (Sofya) ve Bal-Göç (Bursa) tarafından birlikte yürütülen ve AB ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti AB Bakanlığı tarafından desteklenen “*Hazinelerin Kilidini Aç*” projesidir. Bu proje kapsamında Bal-Göç adına projede uluslararası hukuk uzmanı veya danışmanı olarak görev yaparken çeşitli sunumlar gerçekleştirdim. Projenin kitapçığında yer alması amacıyla yaptığım sunumların bir tür özeti şeklinde de kabul edilebilecek bu çalışmayı gerçekleştirdim. Çalışmanın sayfa sayısı itibarıyla sınırlı tutulması nedeniyle, konu hakkında genel ve soyut nitelikte bilgilendirmelerin yanı sıra, tespit ve analizler de yapılmaktadır.

1. Uluslararası Hukuk Açısından Ayrımcılıkla Mücadele

Uluslararası hukuk sisteminde özellikle 20. yüzyılda ayrımcılığın önlenmesi ve ayrımcılık yapılması halinde uygulanabilecek yaptırımların veya duruma göre cezaların neler olacağını içeren çok sayıda uluslararası hukuk düzenlemesi bulunmaktadır.

Ayrımcılıkla mücadele, dar anlamda gerçek kişiler açısından kabul görse bile bu durumun tüzel kişileri ve hatta uluslararası hukuk kişilerini de kapsadığını belirtmek gerekir. Zira, ayrımcılığın yasaklanması veya bununla mücadele daha çok gerçek kişiler açısından temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir husus olarak kabul edilmektedir. Oysaki bu durum aşağıda Birleşmiş Milletler (BM) Kurucu Andlaşması itibarıyla açıklayacağımız gibi ayrımcılığın devletlere hatta uluslararası hukukun diğer kişilerine yapılmaması gerektiği genel olarak kabul görmektedir.

1.1. Ayrımcılıkla Mücadelede Uluslararası Hukukta Kabul Edilen Düzenlemeler

Uluslararası hukuk sisteminde ayrımcılıkla mücadeleyi konu edinen, ayrımcılık yapılmadan önlem alınmasını, ayrımcılığın meydana gelmesi halinde ise yaptırım uygulanmasını ve/veya ceza verilmesini öngören çok sayıda uluslararası hukuk işlemi bulunmaktadır. Bunlardan birkaç tanesini şu şekilde sıralayabiliriz:

- a). İşkencenin Önlenmesine İlişkin Avrupa Sözleşmesi;
- b). Avrupa Sosyal Şartı²⁶;
- c). İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı BM Sözleşmesi²⁷;
- d). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ndeki Yargılama Sürecin Katılan Kişilere İlişkin Avrupa Sözleşmesi²⁸;

26 Bkz., <http://www.coe.int/fr/web/turin-european-social-charter>.

27 Bkz., <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/26-birlesmis-milletler-sozlesmeler/>.

28 <http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/05/08/AIHYargilamaSurecineKatilanlaraDairSozlesme.pdf>.

- e). İnsan Hakları Evrensel Bildirisi/Beyanname²⁹;
- f). BM Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi³⁰;
- g). Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme³¹;
- h). BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi³² ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi³³;
- i). Avrupa İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme³⁴;
- j). AB Temel Haklar Sözleşmesi³⁵;
- k). Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme³⁶ vb.

Uluslararası hukuk alanında, kabul gören ve uygulanan işlemlerde de sıkça insanlar arasında ayırım gözetilmemesi gerektiği belirtilmektedir. Örneğin Avrupa İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin 14. Md.'si, ayrımcılık yasağı kenar başlığını taşımaktadır. Bu maddeye göre bu Sözleşmede *"tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin"* sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Bir diğer örneği AB'nin İşleyişine İlişkin Andlaşma'nın 18. Md.'si açısından vermek olasıdır. Bu maddeye göre, uyruklu nedeniyle uygulanan her türlü ayrımcılık yasaklanmıştır.

Ayrımcılık yasağına ilişkin düzenleme, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde de mevcuttur. Bu bildirgenin 2. Md.'sinde herkesin, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetilmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabileceği belirtilmektedir. Ayrıca, bu maddede bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devletin siyasi, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyeceği de hüküm altına alınmıştır.

Ayırım gözetmeme ilkesi, uluslararası hukuk sükeleri arasında eşit davranılmasını da öngörmektedir. Bu konuda BM Kurucu Andlaşması'nın 2. Md.'sinin 1. Prg.'ında, BM'in tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulduğunu belirtmektedir. Aynı maddenin 4. Prg.'ında ise, BM'in tüm üyelerinin uluslararası ilişkilerinde bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı saygı duymalarını benimsemektedir. Bu anlamda, devletlerin uluslararası ilişkilerinde birbirlerine

29 <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyanname.pdf>.

30 <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/KadinlaraKarsiAyrimciliginOnlenmesiSozlesmesi.pdf>.

31 <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/IrkAyrimciligininOrtadanKaldirilmasinaDairSozlesme.pdf>.

32 <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaraliskinSozlesme.pdf>.

33 <http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKulturelHaklarSozlesmesi.pdf>.

34 http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/09/01/AIHS_TUR.pdf.

35 <http://avrupa.info.tr/tr/ab-ve-sivil-toplum/haklar-bildirgesi.html>.

36 <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklarinaliskinSozlesme.pdf>.

karşı uluslararası hukuk normlarına uygun olarak davranmaları esas olmaktadır.

Diğer yandan ayırım gözetmeme ilkesi, bir devletin iç hukuku itibarıyla kendi vatandaşları ile yabancı uyruklu olanlar arasında eşitliğin sağlanmasını da gaye edinmektedir. Diğer bir ifadeyle, bir devletin ülkesinde yabancılara yönelik uluslararası hukuk sükelerinin ayırımcılık yapmamaları esas husus olmaktadır. Ancak, devletlerin iç hukukları açısından yabancı uyruklu olanların vatandaşlarla her konuda aynı konumda olmaları da mümkün değildir. Örneğin ilgili devlet, kendi iç işleyişinde devlet memurluğunda vatandaş olma kriterini genel olarak uygulamaktadır. Bu durumda, devletlerin iç hukuklarını yabancılara uygularken, yabancılardan sahip oldukları haklardan yararlanmalarını engelleyici nitelikte olmaması gerekir. Yukarıda açıkladığımız gibi, devletlerin prensip olarak uyruklu nedeniyle ayırımcılık uygulamasına yol açacak eylemlerde bulunmaktan ve işlemler tesis etmekten sakınmaları önemlidir.

Ayırım gözetmeme (yapmama) ilkesi kapsamında genel ve soyut olarak iki görüş savunulmaktadır. Birincisi **vatandaşlarla eşit davranış görüşü** (vatandaşlar ile yabancılar arasında eşitliğin sağlanması) ikincisi ise **uluslararası asgari ölçüler görüşüdür** (yabancılara karşı benimsenen asgari ölçülerin dışında davranılamaz)³⁷.

Aslında birinci kategoride belirttiğimiz hususun, yani vatandaşlara davranıldığı gibi yabancılara da aynı şekilde muamele edilmesi görüşünün genel olarak devletlerin ülkelerinde uygulandığını belirtmek gerekir. Bu görüşte, bir devletin vatandaşları ile yabancı(lar) arasında ayırımcılık yapacak şekilde eylemde bulunması ve/veya işlem tesis etmesi yasaklanmaktadır. Fakat, bir devlet ülkesinde bulunan yabancı uyruklu kişilere (gerçek veya tüzel kişi olabilir) her türlü hakkı tanımayabilir. Örneğin, bir devlet ülkesinde yabancılara yönelik seçme, seçilme, çalışma gibi haklarda kısıtlamalara gidebilir. Yine bu devlet, uluslararası hukuk kurallarına uygun olmak kaydıyla, yabancılardan ülkesine girmede kısıtlayıcı önlemler alabilir ve usulsüz bir şekilde ülkesine girenleri kurallar çerçevesinde sınır dışı edebilir. Vermiş olduğumuz bu örnekler, ayırım yasağının ihlalini oluşturmaz. Ayırım yapmama yani yabancıya vatandaşlarla eşit davranış görüşü kapsamında, yabancı uyruklu kişilere tanınan hakların kullanılmasında, yabancı ile vatandaş arasında fark gözetici muamelenin yapılmaması gerekir.

Ancak, bu görüşün sakıncalı yönlerinin olduğunu da kabul etmek gerekir. Zira, salt ulusal hukukun maddi yönleri baz alınan ve demokratik bir yapıya sahip olmayan veya demokratik hukuk kurallarının benimsenmediği veya uygulanmadığı ulusal hukuk sistemlerinde, vatandaşlarla yabancılar eşit statüde tutulsa dahi, bu eşitlik bile ilgili devletin uluslararası sorumluluğunu doğurabilir. Yani, diktatörlüğün hâkim olduğu bir devletin ülkesinde yabancı uyruklu ve vatandaşa uygulanan eylem veya işlem aynı olsa bile, bu durum uluslararası hukuk standartları kapsamında kabul görmeyen bir durum teşkil edebilir.

Oysa ki ikinci görüş yani uluslararası **asgari ölçüler görüşü** benimsenirse, bahsettiğimiz durum büyük ölçüde gerçekleşmeyebilir. Çünkü, uluslararası hukuk itibarıyla devletlerin ülkelerinde gerek vatandaşlara gerek yabancı uyruklu gerçek

37 Bkz., Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, I. Kitap, 6. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1997, s. 234.

veya tüzel kişilere uygulanacak işlemlerde veya tatbik edilecek eylemlerde bir eşik (asgari ölçü) benimsenmektedir. Aslında bu eşiği ortak olarak belirleyen veya kabul eden spesifik mahiyette bir uluslarüstü yapı bulunmamaktadır. Burada monist³⁸ düşünce hâkimiyetle diyebiliriz ki uluslararası hukukta benimsenen veya ortaklaşa kabul gören anlayışın ulusal hukuklarda uygulanması önemli olmaktadır.

Uluslararası asgari ölçüler görüşünde, uluslararası hukuk sisteminde benimsenen uluslararası hukukun maddi kurallarının, ulusal hukuklarda uygulanması beklenmektedir. Bu hususun da daha çok temel hak ve özgürlüklerin kullanımı konusuyla bağlantılı olduğu iddia edilebilir. Temel hak ve özgürlüklere saygı duyulması veya korunması genel ve soyut olarak benimsendiğinde, yukarıda bahsettiğimiz iki görüş açısından oluşabilecek problemler de ortadan kalkabilir. Ayrıca, yabancılar ile vatandaşlar arasında ayrımcılık yapılmaması konusunda, devletler arasında uluslararası hukuk işlemleri tesis edilebilir³⁹.

Bahsetmiş olduğumuz iki görüş açısından sonuç olarak şu düşüncenin önemli olduğunu savunmaktayız. Bir devletin ülkesinde yabancılarla ilişkin ulusal hukuk normları tatbik edilirken bu kişilere vatandaşlardan ayıracak şekilde muamele edilmemesi ve bu konuda uluslararası hukukun normlarının da dikkate alınması gerekir.

Uluslararası hukuk sisteminde ayrımcılık çeşitli durumlarda gerçekleşebilir. Bu ayrımcılık uygulamalarından birisi de ırk ayrımcılığı ve apartheid politikası olmaktadır. Uluslararası hukukta, ırk ayrımcılığı ve apartheid uluslararası suç olarak kabul edilmektedir. Bize göre ırk ayrımcılığı ve apartheid terimleri farklıdır. Bu iki terimi birbirinin yerine kullanmamak gerekir. **Apartheid** eyleminde veya politikasında, kişiler derilerinin renkleri nedeniyle ayrıma tâbi tutulmaktadır. Bu anlamda apartheid, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 1950 yılındaki Nüfus Kayıt Yasası ile başlayıp 1994 yılına kadar uygulanmıştır. Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Nüfus Kayıt Yasası ile birlikte başlayan uygulama ile beyaz olmayan ırklar arasında yasal olarak ayırım yapılmıştır. Bu yasaya göre, Güney Afrika Cumhuriyeti vatandaşları, Bantu (bütün siyah derililer veya zenciler), Renkliler (melezler) ve Beyazlar şeklinde üçe ayrılmış ve bu ayrıma daha sonra Asyalılar da (Hindistan ve Pakistan kökenliler) eklenmiştir. Apartheid rejimi ile beyaz yönetim, beyaz olmayanların siyasi haklarını, meslek seçme, ibadet, evlenme gibi özgürlüklerini kısıtlamış ve zenci olarak nitelendirilen siyah derililer devlet tarafından belirlenen özel bölgelerde yaşamaya zorlanmışlardır.

İrk ayrımcılığının ve apartheidin yapılmaması gerektiği uluslararası hukukta genel olarak kabul görmektedir. Bu konu, birçok uluslararası hukuk işleminde ele alınmaktadır. Apartheid konusunda düzenlenmiş en önemli uluslararası hukuk işlemi, 30.11.1973 tarihli "*Apartheid Suçunun Ortadan Kaldırılması ve Cezalandırılması Konusunda Uluslararası Sözleşme*"dir. Bu sözleşme'nin II. Md.'sine göre, apartheid suçu şunlardan oluşmaktadır:

38 Hans Kelsen, "Les Rapports de Système Entre le Droit Interne et le Droit International Public", **Recueil des cours de l'Académie de droit inter-national**, 1926, IV, Tome 14 de la Collection, Librairie Hachette, Paris, 1927, s. 276 vd.; François Rigaux, "Kelsen et le Droit International", **Revue Belge de Droit International**, 1996/2, Éditions Bruylant, Bruxelles, s. 381-408.

39 Bkz., Sevin Toluner, **Millîterarası Hukuk Dersleri**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1996, s. 357-358.

- a). bir ırksal grup üyelerine yaşama hakkını ve kişi özgürlüklerini tanınamamak;
- b). bir ırksal grup üyelerini keyfi olarak tutuklamak ve yasalara aykırı olarak hapsedmek;
- c). bu grupların toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşama katılmalarını engellemek ve gelişmelerini önleyici koşullar altında tutmak;
- d). bu grupları ayrı yer(ler)de yaşamaya zorlamak;
- e). bu grupları zorunlu çalışmalara tâbi tutmak veya bu politikalara karşı çıkanları cezalandırmak⁴⁰. Belirtmiş olduğumuz suççu veya suçları işleyenlerin (sivil veya kamu görevlisi olabilir) veya işlemesine yardımcı olanların Sözleşmeye taraf olan devletlerin yargı organlarıncı yargılanmaları gerekir.

İrk ayırımı ise apartheid terimine göre daha geniş bir kavramdır. İrk ayırımı, apartheidi kapsadığı gibi, aynı renkten olan fakat farklı uluslara veya milletlere ait bireyler arasındaki ayrımcılığı da içerir. Bu konuda önemli olarak kabul edebileceğimiz uluslararası hukuk işlemlerinden biri olan “*Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme*”nin bazı düzenlemelerine burada değinmek uygun olacaktır. Bu Sözleşme, BM Genel Kurulu’nda 21.12.1965 tarihinde 2106 (XX) sayılı kararla oybirliğiyle kabul edilmiş ve 07.03.1966 tarihinde imzaya açılmıştır. 04.01.1969 tarihinde yürürlüğe giren Sözleşme’yi Türkiye 13.10.1972 tarihinde imzalamıştır. Sözleşme uyarınca taraf devletler, kişiler, gruplar veya kurumlar aleyhinde ırk ayrımcılığı içeren hiçbir uygulamada bulunmamayı, ayrımcılığı desteklememeyi, kişiler, gruplar veya kuruluşlar tarafından yapılan ırk ayrımcılığını yasaklamayı ve ulusal ve yerel düzeydeki hükümet politikalarını gözden geçirerek, ırk ayrımcılığına neden olabilecek mevzuatlarını ilga etmeyi üstlenmişlerdir.

Bu Sözleşme’nin 1. Md.’sinin 1. Prg.’ına göre, ırk ayrımcılığı şu şekilde tanımlanmaktadır: “*ırk ayrımcılığı*” terimi, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacına veya etkisine yönelik, ırk, renk, soy, ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama veya tercih anlamına gelmektedir.

Sadece insan hakları ve temel özgürlüklerden eşit şekilde yararlanmalarını sağlamak gayesiyle, özel bir korumaya ihtiyaç duyan belli ırk veya etnik grupların veya bireylerin uygun gelişimini temin etmek için özel önlemler alınması ırk ayrımcılığı olarak değerlendirilmemektedir. Ancak, bu önlemlerin amacına ulaştıktan sonra sürdürülmemesi gerekir. Bahsi geçen Sözleşme’nin 6. Md.’sine göre, taraf devletler, yargı sistemlerine tâbi olan tüm kişilere, yetkili ulusal mahkemeler ve diğer devlet kuruluşları önünde, bu Sözleşme’ye aykırı olarak, insan haklarını ve temel hürriyetlerini, aynı şekilde böyle bir ayrımcılık sonucunda mağdur olabilecek kişilerin bu mahkemelerden tüm zararlarını adil ve yeterli telafi veya tazminini talep etme hakkını ihlal eden tüm ırk ayrımcılığı fiillerine karşı etkin koruma ve çareleri garanti etmektedir.

Uluslararası hukuk sisteminde, devletlerin ülkelerinde kadınların ayrımcılığa ve duruma göre şiddete maruz kalmaları nedeniyle kadınlara yönelik kabul edilen çok

40 Bkz., Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, II. Kitap, Turhan Ki-tabevi, Ankara, 1996, s. 162.

sayıda uluslararası hukuk işlemi bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz.

- a). Kadınların Siyasal Haklarına İlişkin Sözleşme (1959)⁴¹;
- b). Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (03.09.1981)⁴²;
- c). Kadına Yönelik Şiddetin ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Sözleşme (2014).

Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, BM Genel Kurulu'nun 18.12.1979 tarih ve 34/180 sayılı kararıyla kabul edilmiştir. Bu Sözleşme gerekli hukuki ve duruma göre diğer prosedürlerin tamamlanmasının sonucunda 03.09.1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Sözleşmede ayrımcılığın tanımı 1. Md.'de yapılmıştır. Bu maddeye göre, kadına yönelik ayrımcılık yasağı medeni, siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer alanlardaki her türlü haktan yararlanmayı öngörmekte ve cinsiyete dayalı olarak yapılan herhangi bir ayrımcılığı da yasaklamaktadır. Bu Sözleşme'nin ilgili düzenlemeleri uygulamada kadınlara yönelik yapılabilecek her türlü ayrımcılığı yasaklamanın yanı sıra bu konuda alınması gereken önlemleri de detaylı olarak düzenlemektedir.

Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin 5. Md.'si, anneliğin kadının ödevi şeklinde algılanmamasını, bunun toplumsal nitelikte bir görev olarak benimsenmesini ve çocuklar konusunda kadın ve erkeğin ortak sorumluluğa sahip olmasını öngörmektedir. Sözleşmeye taraf olan devletler, herhangi bir biçimde kadın satışı engellemek ve kadınların fahişeleştirilerek istismar edilmelerini sona erdirmek için mevzuat çıkarmak da dâhil, gerekli her türlü önlemi almak konusunda anlaşmışlardır⁴³.

Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin 7. Md.'si itibarıyla oy verme, seçilme ve katılma hakkının kadınlara da eşit şekilde tüm taraf devletlerce sağlanması yükümlülüğü getirilmiştir. Türkiye'de kadınlara 1930 yılında belediye seçimlerinde aday olma hakkı ve 05.12.1934 tarihinde ise genel anlamda seçme seçilme hakkı tanınmıştır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 11.05.2011 tarihinde İstanbul'da imzaya açılan ve 01.08.2014 tarihinde yürürlüğe giren "*Kadına Yönelik Şiddetin ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Sözleşme*" uluslararası hukukta kadına karşı şiddet ve aile içi şiddet konusunda yaptırım gücü olan ilk Sözleşme (İstanbul Sözleşmesi) olarak kabul edilebilir. Bu Sözleşmede, kadına karşı şiddeti ortadan kaldırmak gayesiyle önleme, koruma, kovuşturma ve mağdur destek mekanizmaları oluşturma politikaları konularına değinilmiştir. Sözleşme, Avrupa Konseyi üyeleri dışındaki devletlerin de imzasına ve onayına açılmıştır.

İstanbul Sözleşmesi medeni durumu dikkate alınmaksızın tüm kadınların şiddetten korunmasını öngörmektedir. Bu haliyle şiddete maruz kalan kadınların hak-

41 <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/18411--Kadinlarin-Siyasal-Haklarina-Iliskin-Sozlesme.pdf>.

42 <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/cedaw.pdf>.

43 Bkz., Kadınlara Karşı Her Biçimiyle Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin 6. Md.'si.

larını korumaya yönelik önlemlerin alınmasında cinsel kimlik, cinsel yönelim de dâhil olmak üzere hiçbir ayırmacılık yapılmaması Sözleşme itibarıyla güvence altına alınmıştır.

1.2. Ayırmacılıkla Mücadelede Uluslararası Hukukta Kabul Edilen Yapılanmalar

Uluslararası hukuk sisteminde ayırmacılıkla mücadelede oluşturulan yapılanmalar oldukça fazladır. Burada bunlardan sadece birkaçına değinmek uygun olacaktır. Devletlerin egemen eşitliği prensibi üzerine kurulan BM sistemi bu konuda en önemli uygulamalardan birisidir. Bu konuda yetki kullanan kurumlardan birisi de BM İnsan Hakları Konseyi'dir (*Conseil des droits de l'homme*). Bu Konsey, BM Genel Kurulu tarafından 15.03.2006 tarihinde daha önceden görev yapan İnsan Hakları Komisyonu'nun (*Commission des droits de l'homme*) yerine kurulmuş ve insan hakları ve temel özgürlükleri alanında yetki kullanmaya başlamıştır. BM İnsan Hakları Konseyi, BM Genel Kurulu'nun oy çokluğu ile (gizli oyla) seçilen kırk yedi üyeden oluşmaktadır⁴⁴.

Diğer yandan Avrupa Konseyi bünyesinde benimsenen Avrupa İnsan Hakları'nın ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'nin ilgili düzenlemeleri gereğince oluşturulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önemli bir yargı organı olmaktadır. Bu Sözleşmenin 33 ve 34. Md.'leri gereğince bireysel ve devlet başvuruları kapsamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ayırmacılıkla ilgili davalara da bakmaktadır. Elbette, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bu tür davaları esastan görüşebilmesi için başvuruların kabul edilebilirlik kriterlerine uygun olması gerekir.

AB hukuk sisteminde de ayırmacılıkla mücadelede yargı denetimi yapılmaktadır. Bu konuda AB Adalet Divanı, bu Divana bağlı olarak kurulan AB İlk Derece Mahkemesi (Mahkeme) ve AB Kamu Hizmet Mahkemesi de (Bürokratlar Mahkemesi) yargı yetkisi kullanabilmektedir. AB yargısı yetkilerinin kaynağını, genel ve soyut anlamda AB hukukunun asli ve türeme normlarından almaktadır. Elbette AB yargısına yetki anlamında kaynaklık edebilecek AB hukukunun diğer kaynaklarını da burada belirtmekte yarar vardır⁴⁵.

2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti İç Hukuku İtibarıyla Ayırmacılıkla Mücadelede

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğu tarihten itibaren Batı Avrupa devletleri ile ekonomik, sosyal, kültürel vb. ilişkileri yoğun biçimde kurmaya çalışmıştır. Bu anlamda AB'ne üye olmak gayesiyle Türkiye Cumhuriyeti Devleti yoğun bir çaba sarf etmektedir. Türkiye, özellikle temel hak ve özgürlükler alanında gerek teorik gerek uygulama açısından eksikliklerini gidermeye çalışmaktadır. Türkiye'de ayırım-

44 Bkz., Kamuran Reçber, **Uluslararası Hukuk**, 2. Baskı, Dora Basım-Yayın Dağıtım, Bursa, 2016, s. 455-456.

45 Bkz., Kamuran Reçber, **Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri**, 2. Baskı, Dora Basım-Yayın Dağıtım, Bursa, 2013, s. 94-133.

cılıkla mücadele olgusu bu konu ile doğrudan ilişkilidir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ayrımcılığın önlenmesi veya minimum seviyeye indirilmesi konusunda bir takım mevzuat çalışmalarını yapmakta ve uygulamada da eğitim çalışmalarına ağırlık vermektedir.

2.1. Türkiye Cumhuriyeti Devleti İç Hukuku İtibarıyla Ayrımcılıkla Mücadelede Kabul Edilen Düzenlemeler

Türkiye Cumhuriyeti Devleti itibarıyla 1982 Anayasası'nın 10. Md.'si ayrımcılığın önlenmesi veya azaltılması konusunda genel anlamda bir düzenleme içermektedir. Bu maddenin birinci bendinde herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu belirtilmektedir.

Konuya ilişkin Türk Ceza Kanunun adalet ve kanun önünde eşitlik ilkesi kenar başlığını taşıyan 3. Md.'si şöyle bir düzenlemeyi kapsamaktadır: *“(1) Suç işleyen kişi hakkında işlenen fiilin ağırlığıyla orantılı ceza ve güvenlik tedbirine hükmolunur. (2) Ceza Kanununun uygulamasında kişiler arasında ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, siyasal veya diğer fikir yahut düşünceleri, felsefî inanç, milli veya sosyal köken, doğum, ekonomik ve diğer toplumsal konumları yönünden ayırım yapılamaz ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınamaz”.*

Aynı kanunun nefret ve ayrımcılık kenar başlığını taşıyan 122. Md.'si şu düzenlemeyi içermektedir: *“Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefî inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle; a) Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini, b) Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını, c) Bir kişinin işe alınmasını, d) Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır”.*

Uluslararası hukuk alanındaki gelişmeler doğrultusunda, Türkiye’de ayrımcılığı ve duruma göre şiddeti önleyici nitelikte yasal düzenlemelerin yapılmasına yönelik çalışmalar artmıştır. İstanbul Sözleşmesi’nin imzalanmasıyla birlikte, 1998 yılından beri uygulanmakta olan 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun’un değiştirilmesi gündeme gelmiştir.

Konu kapsamında 08.03.2012 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 6284 sayılı Ailenin Korunmasına ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kabul edilmiştir⁴⁶. Bu kanun, daha önceden yürürlükte bulunan 14.01.1998 tarih ve 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunu ortadan kaldırmıştır.

Bir hukuk sisteminde yeni yasal düzenleme yapmak ve yürürlüğe sokmak riskli bir durumdur. Zira, uygulamada bir takım problemlerin yaşanması ve/veya eksikliklerin olması yüksek bir ihtimaldir. Bu nedenle eski yasanın uygulanması ile ortaya çıkan eksikliklerin ve problemlerin eski yasada giderilmesi benimsen bir yöntem olmalıydı.

Ailenin Korunmasına ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun şid-

46 Bkz., <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320-16.htm>.

dette maruz kalan mağdurların kimler olduğuna, şiddetin önlenmesine, koruma kararı verilmesine, kurumlar arası koordinasyon kurulmasına ve mağdura geçici maddi yardım desteği sağlamasına ilişkin düzenlemeler içermektedir.

Türkiye’de genel ve soyut olarak denilebilir ki aile içi şiddete genellikle maruz kalanlar kadınlar ve/veya çocuklar olmaktadır. Bireylerin mensup olduğu aile eğitim düzeyinin yüksek olmasıyla ve bilinçlenmeyle birlikte toplumda bireylere ilişkin şiddet eylemleri azalmaktadır. Fakat kültürel olgular, çeşitli inanışlar veya yargılar şiddeti ortadan kaldırmayı engellemektedir. Özellikle kadınların ekonomik özgürlüklerini kazanmalarıyla birlikte şiddet eylemlerine maruz kalmaları azalmıştır.

2.2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Ülkesinde Ayırmıcılıkla Mücadelede Kabul Edilen Yapılanmalar

Türkiye’de ayırmıcılıkla mücadele yetkili olan veya bu konuda görevlendirilen çok sayıda kurum bulunmaktadır. Her şeyden önce, Türkiye’de ulusal mevzuat, özellikle kamu kurumlarında görev yapan memur ve/veya sözleşmelilerin eylemlerinden duruma göre işlemlerinden dolayı ayırmıcılığa muhatap olan kişilerin yetkili idari ve yargı organlarına müracaat ederek bu ayırmıcılığın ortadan kaldırılmasını talep edebileceklerini düzenlemektedir.

Ayırmıcılığa muhatap olan gerçek ve/veya tüzel kişiler haklarını idari makamlar ve gerekmesi halinde yargı organları nezdinde aramaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, AB müktesebatına uyum sağlamak gayesiyle idari ve yargı organlarını kurumsal ve personel açısından sürekli olarak iyileştirme yoluna gitmektedir. Burada önemli olan husus idari ve yargı organlarının adaletten kaçınmamalarıdır. Bu durum uluslararası hukukta bir genel hukuk ilkesi olarak şu şekilde isimlendirilmiştir: adaletten kaçınmanın yasaklanması.

Türkiye’de temel hak ve özgürlüklere ilişkin meydana gelen hak ihlallerine karşı iç hukuk yollarının tüketilmesi aşamalarından birisi de isteğe bağlı olan Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru hakkının tanınmasıdır. Anayasa Mahkemesi’ne temel hak ve özgürlüklerin ihlali kapsamında ayırmıcılık yapıldığı iddiasıyla bireysel başvuru yapılabilir. Bu başvurudan olumlu bir sonuç alınamadığı takdirde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne bireysel başvuru yapmak da mümkündür. Ancak belirtmek gerekir ki Türkiye’de ayırmıcılık yapıldığı gerekçesiyle bir eyleme ve/veya işleme dayalı olarak Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvuru yapmak isteğe bırakılmıştır. Bu durumda, gerçek kişiler veya kişi grupları Anayasa Mahkemesi’ne başvuru yapmadıkları takdirde, koşulları sağlamak kaydıyla bireysel başvurularını Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne yapmaktadırlar.

Gerek uluslararası gerek ulusal hukukta temel hak ve özgürlükler şarta bağlı olmak kaydıyla özüne dokunulmaksızın ve süre şartına bağlı olarak sınırlanabilmektedir. Bu türden bir sınırlamanın yapılmasında, sınırlamanın koşullarına uyulmaması halinde duruma göre ayırimcılık uygulamasının ortaya çıkması olasıdır. Oysaki her sınırlama ayırimcılık olarak değerlendirilemez. Türkiye Cumhuriyeti Devlet ülkesinde yürürlükte olan 1982 Anayasası'nın 16. Md.'si baz alındığında, bu maddede temel hak ve özgürlüklerin, yabancılar için uluslararası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabileceğini öngörmektedir. Burada yabancılar için temel hak ve özgürlüklerin kamu sağlığı, kamu güvenliği, genel ahlakın korunması gibi gerekçelerle, ancak uluslararası hukuka uygun olarak kanunla sınırlama ölçütü getirilmiştir. Aynı gerekçelerle Türkiye Cumhuriyeti Devleti kendi vatandaşlarına yönelik de temel hak ve özgürlüklerde sınırlamaya gidebilmektedir.

Uluslararası hukuk ve ulusal hukuk açısından ayırimcılıkla mücadele için kabul edilen hukuki işlemler tek başına ayırimcılığı önlemeye ve/veya azaltmaya yetmemektedir. Bu konuda özellikle yaptırım mekanizmasının iyi işletilmesi önemli olmaktadır. Ayırimcılıkla mücadelede yaptırım mekanizmasının iyi işletilememesi, konuya ilişkin adaletin sorgulanmasına sebep olmaktadır. Özellikle ulusal hukuklara muhatap olan veya bu hukuku uygulayan kişilerin temel hak ve özgürlükler konusunda modern nitelikte bir eğitim sürecinden de geçirilmeleri gerekmektedir.

SONUÇ

Kültürlerarası diyalog günümüzde siyasi gündemde gittikçe daha önemli yer tutuyor. Yeni binyılın başlamasından sonra yaşanan bir dizi olay ve eğilim, kültürlerarası diyalog, kültürel çeşitlilik ve sosyal yakınlaşmayı siyasi hayatta birinci derecede önem taşıyan konular haline getirdi. Özellikle büyük güncellik kazanan göç dalgaları, bazı Avrupa ülkelerinin nüfus yapısını önemli derecede değiştirdi. Öte yandan küreselleşme ve çağdaş iletişim araçları değerler sistemleri ile ilgili görüş farklılıkları ve tartışmaların büyümesine, ayrımcılık, ırkçılık ve popülizm olaylarının artmasına ve dolayısıyla toplumun bölünmesine yol açıyor. Ancak bu süreç ve gerçekler, Avrupalılar arasında siyasi ve toplumsal hayatın farklı alanlarında *birleşik* Avrupa'nın boyutlarına ilişkin kültürlerarası diyalog gerekliliğinin yerine geçmemelidir.

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN MEYDAN OKUMALARI

EK 1-4

Platform AGORA, 2016

www.agora-bg.org; www.balgoc.org.tr
www.civilsocietydialogue.org

Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi

UNESCO tarafından 2001 tarihli Evrensel Kültürel Çeşitlilik Bildirgesi ile kabul edilen kararlar, kültürlerarası diyalog açısından büyük önem taşıyor. Halihazırda Bulgaristan dahil AB ülkeleri, 2005 yılında BMT'nin eğitim, bilim ve kültür konulu Genel konferansında onaylanan kültürel ifade biçimlerinin korunması ve teşvik edilmesine ilişkin UNESCO Sözleşmesine uymaktadırlar.

Kültürel çeşitliliğin insanlığa özgü bir nitelik olduğu teyit edilen Sözleşmede kültürel çeşitliliğin insanlığın ortak kültür mirası olduğu ve herkesin yararına itibar edilmesi ve korunması gerektiği belirtilmektedir. Sözleşmede kültürel çeşitliliğin yarattığı zengin ve farklılıklar dolu dünyanın seçenek yelpazesini genişlettiği, insanların imkanları ile değerlerini beslediği ve toplulukların, halkların ve milletlerin devamlı kalkınması için esas itici güç olduğu kaydedilmektedir.

Sözleşmenin amaçları:

- (a) kültürel ifade çeşitliliğini korumak ve teşvik etmek;
- (b) farklı kültürlerin birbirlerine zenginlik katmaları amacı ile onların gelişmesi ve serbest etkileşim içinde olmaları için gerekli şartları sağlamak;
- (c) kültürler arasında karşılıklı saygı ve barış kültürünün hakim olması adına daha yoğun ve dengeli uluslararası kültür değişiminin sağlanması amacı ile kültürlerarası diyalogun teşvik edilmesi;
- (d) halklar arasında köprülerin kurulması adına kültürel etkileşimi geliştirmek için kültürlerarası diyalogu teşvik etmek;
- (e) kültürel ifade çeşitliliğine saygının teşvik edilmesi ve kültürel ifade çeşitliliğinin yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde taşıdığı değerin farkına varılması;
- (f) özellikle gelişmekte olan ülkeler olmak üzere bütün ülkeler için kültür ile kalkınma arasındaki bağlantının öneminin teyit edilmesi ve bu bağlantının gerçek değerinin tanınması için ulusal ve uluslararası kapsamda yapılanların teşvik edilmesi;

Sözleşmede ayrıca aşağıda sayılan ilkeleri getirmektedir:

1. İnsan haklarının ve temel hakların tanınması ilkesi, çünkü sadece bu şekilde kültürel çeşitlilik korunabilir ve teşvik edilebilir.
2. Egemenlik ilkesi. Bu ilkeye göre devletler, kendi topraklarında kültürel ifade çeşitliliğinin korunması ve teşvik edilmesine yönelik önlemler almak ve politika izlemek hakkına sahiptir.
3. Azınlık mensuplarının ve yerli insanların kültürleri dahil olmak üzere tüm kültürlerle eşit itibar ve saygı gösterilmesi.
4. Uluslararası dayanışma ve işbirliği süreci
5. Kalkınmanın ekonomik ve kültürel yönlerinin tamamlayıcılığı ilkesi
6. Sürdürülebilir kalkınma ilkesi, çünkü kültürel çeşitlilik insanlar ve toplumlar için büyük bir zenginliktir ve şimdiki ve gelecek nesillerin yararına muhafaza edilmesi gerekmektedir.
7. Herkesin bütün dünyadan zengin ve çeşitli kültürel ifade yelpazesine eşit eri-

şim imkanına sahip olması, ayrıca da ayrı ayrı kültürlerin kendini ifade etme ve yayma araçlarına erişim imkanına sahip olmaları, kültürel çeşitliliğin öneminin anlaşılması ve karşılıklı anlaşmanın sağlanması açısından önemli unsurlar olmaktadır.

8. Kültürel ifade çeşitliliğinin ve diğer kültürlere açılmanın teşvik edilmesi için açıklık ve denge ilkesi.

Avrupa Birliği'nin birincil mevzuatında ayrımcılık yasağı:

Avrupa Birliği Antlaşması

Madde 6

1. Birlik, 12 Aralık 2007 tarihinde Strazburg'da uyarlandığı haliyle, Antlaşmalar'la aynı hukuki değere sahip olan 7 Aralık 2000 tarihli Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nda yer alan hakları, özgürlükleri ve ilkeleri tanıır.

Şart'ta yer alan hükümler, Birliğin Antlaşmalar'da belirlenen yetkilerini hiçbir şekilde genişletmez.

Şart'ta yer alan haklar, özgürlükler ve ilkeler; Şart'ın yorumlanması ve uygulanmasının düzenlendiği VII. Başlığı altındaki genel hükümlere uygun olarak ve Şart'ta bu hükümlerin kaynaklarını ortaya koyan açıklamalar gerektiği şekilde göz önünde bulundurularak yorumlanır.

2. Birlik, İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'ne katılır. Bu katılım, Birliğin Antlaşmalar'da belirlenen yetkilerinde değişikliğe yol açmaz.

3. İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi tarafından güvence altına alınan ve üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden kaynaklanan temel haklar, Birlik hukukunun genel ilkelerinin parçasıdır.

Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma

Madde 10

Birlik, politikalarının ve tedbirlerinin belirlenmesinde ve uygulanmasında, cinsiyet, ırk veya etnik köken, dini inanç veya kanaat, engellilik, yaş veya cinsel yönelim temelinde yapılan ayrımcılıkla mücadele için çaba gösterir.

Madde 18

Sözleşmelerin uygulanması kapsamında ve içindeki özel hükümler etkilenmeden vatandaşlık temelinde her türlü ayrımcılık yasaklanmaktadır.

Avrupa Parlamentosu ve Konsey, olağan yasama prosedürü ile uyum içinde hareket ederek bu ayrımcılığı yasaklayan kurallar getirebilirler.

Madde 19

1. Antlaşmalar'ın diğer hükümlerine hâlel gelmeksizin ve Birliğe Antlaşmalar'da verilen yetkilerin sınırları dahilinde, Konsey, Avrupa Parlamentosu'nun muvafakatini aldıktan sonra, özel yasama usulü uyarınca hareket ederek, oybirliğiyle, cinsiyet, ırk ve etnik köken, dini inanç veya kanaat, fiziksel veya zihinsel engellilik, yaş veya cinsel tercih temelinde yapılan ayrımcılıkla mücadele amacıyla gerekli tedbirleri alabilir.

Madde 37

1. Üye devletler, ticari nitelikli devlet tekellerini, malların temini ve piyasaya sürülmesine ilişkin koşullar bakımından, üye devlet uyrukları arasında ayrımcılık

yapılmamasını sağlayacak biçimde düzenlerler.

Madde 45

1. Birlik içinde işçilerin serbest dolaşımı sağlanır.
2. İşçilerin serbest dolaşımı, üye devletlerin işçileri arasında istihdam, ücret ve diğer çalışma koşulları bakımından, uyrukluktan kaynaklanan nedenlerle yapılan her türlü ayrımcılığın kaldırılmasını gerektirir.

Madde 95

1. Birlik içindeki taşımacılıkta, taşımacılar tarafından, aynı malların aynı güzergâhlarda taşınması için, söz konusu malların çıkış ya da varış ülkesine bağlı olarak farklı bedeller ve koşullar uygulanması şeklinde ortaya çıkan ayrımcılık yasaktır.

Madde 157

1. Her üye devlet, kadın ve erkek işçilere, aynı veya eşit değerde iş için eşit ücret ilkesinin uygulanmasını sağlar.

2. Bu maddenin amaçları doğrultusunda, “ücret”, işçinin işverenden istihdam edilmesi nedeniyle doğrudan veya dolaylı olarak aldığı, nakdi veya ayni, temel veya asgari ücreti, maaşı veya diğer herhangi bir bedeli ifade eder.

Cinsiyet temelinde ayrımcı olmayan eşit ücret aşağıdakileri ifade eder:

a) parça başına ücret ödenen aynı iş için ücretin aynı ölçü birimine göre hesaplanması,

b) zaman esasına göre ücret ödenen işlerde aynı iş için aynı ücretin uygulanması.

3. Avrupa Parlamentosu ve Konsey, olağan yasama usulü uyarınca hareket ederek ve Ekonomik ve Sosyal Komite’ye danıştıktan sonra, aynı veya eşit değerde iş için eşit ücret ilkesi dahil olmak üzere, istihdam ve meslek konularında erkekler ve kadınlara eşit fırsatlar ve eşit muamele ilkelerinin uygulanmasını sağlayan tedbirler alır.

4. Çalışma hayatında erkekler ve kadınlar arasında uygulamada tam eşitliği sağlamak için, eşit muamele ilkesi, üye devletlerin, yetersiz temsil edilen cinsiyetin mesleki faaliyette bulunmasını veya mesleki kariyerlerindeki dezavantajların engellenmesini veya telafi edilmesini kolaylaştırmaya yönelik belirli avantajlar sağlayan tedbirleri muhafaza veya kabul etmelerini engellemez.

Madde 200

5. Ükelere ve topraklara ithal edilen mallara gümrük vergisi konulması veya konulan gümrük vergilerinde yapılacak herhangi bir değişiklik, muhtelif üye devletlerden yapılacak ithalatlar arasında hukuken veya fiilen, doğrudan veya dolaylı ayrımcılığa neden olmamalıdır.

Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı

Şartın III. bölümü, tamami ile eşitlik hakkı ve ayrımcılığın yasaklanmasını konu ediyor. Lizbon Antlaşmasının yürürlüğe girmesi ile Şart, hukuki bağlayıcılığı olan bir belge oldu. AB müesseseleri, içindeki ayrımcılığa karşı yönelik hükümler dahil AB Temel Haklar Şartına uymakla yükümlüdür. AB üyesi devletler de AB hukukunu uygularken Şart’a uymalıdır.

Madde 20 - Kanun önünde eşitlik

Bütün insanlar kanun önünde eşittir.

Madde 21 - Ayrımcılık Yasağı

1. Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya toplumsal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasal veya başka konulardaki görüşler, ulusal bir azınlığın üyesi olmak, mal, doğum, engellilik/özürlülük, yaş, cinsel eğilimler gibi hususlara dayanılarak ayrımcılık yapılamaz.

2. Antlaşmaların uygulanmaları kapsamında olmak ve söz konusu bu antlaşmaların özel hükümleri saklı kalmak kaydıyla vatandaşlığa dayalı ayrımcılık da yasaktır.

Madde 22 - Kültür, din ve dil Farklılıkları

Avrupa Birliği, kültür, din ve dil farklılıklarına saygı duyar.

Madde 23 - Kadın- Erkek Eşitliği

Kadınlar ve erkekler arasındaki eşitlik, istihdam, iş ve ücret konuları da dahil olmak üzere her alanda sağlanmalıdır.

Eşitlik ile ilgili bu ilke, daha düşük düzeyde temsil edilen cinsiyet için özel avantajlar sağlayacak önlemlerin kabul edilip sürdürülmelerini engellemeyecektir.

Madde 24 - Çocuk Hakları

1. Çocuklar, esenlikleri için gereken bakım ve korunma haklarına sahip olacaklardır. Çocuklar, görüşlerini açıkça belirtebilirler. Bu görüşler, onların yaş ve uygunluk düzeyleri ile ilgili konularda dikkate alınacaktır.

2. Çocuklarla ilgili eylem ve işlemlerde, bunlar ister kamu ve ister özel kurumlar tarafından gerçekleştirilecek olsun, dikkate alınacak birinci husus çocukların yararı olmalıdır.

3. Kendi menfaatlerine ters düşmedikçe her çocuk ana-babasının her ikisiyle de düzenli olarak kişisel ve doğrudan ilişki kurup bu ilişkiyi sürdürme hakkına sahiptir.

Madde 25 - Yaşlıların Hakkı

Avrupa Birliği, yaşlıların bağımsız ve onurlu bir yaşam sürme ve toplumsal ve kültürel hayata katılma haklarını tanıır ve bu haklara saygı duyar.

Madde 26 - Özürlü Kişilerin topluma entegrasyonu

Avrupa Birliği, özürlü kişilerin bağımsızlıklarını, sosyal ve mesleki açıdan içinde yaşadıkları topluma katılıp katkıda bulunmalarını sağlayacak önlemlerden yararlanma haklarını tanıır ve bu haklara saygı duyar.

Ayrımcılıkla mücadeleyle yönelik AB'nin ikincil mevzuat belgeleri

Ayrımcılıkla mücadele yönelik AB'nin kilit önem taşıyan ikincil mevzuat belgeleri aşağıda sayılmaktadır:

İstihdam ve meslekler alanında erkek ve kadınlara eşit imkanların tanınması ve eşit muamele ilkesinin uygulanmasına ilişkin AVRUPA PARLAMENTOSUNUN VE KONSEYİN 5 Haziran 2006 tarihli 2006/54/EC Sayılı DİREKTİFİ (düzenlenmiştir)

Mal ve hizmetlere erişim imkanı ve mal ile hizmetlerin sunulması konusunda kadın ve erkekler hakkında eşit muamele ilkesinin uygulanmasına ilişkin 13 Aralık 2004 tarihli 2004/113/EC Sayılı KONSEY DİREKTİFİ

İstihdam, mesleki eğitim ve gelişme ve çalışma şartları konusunda kadın ve erkeklerle eşit muamele ilkesinin uygulanmasına ilişkin 76/207/EEC Sayılı Direktife değişiklik ve düzenleme getirilmesine dair AVRUPA PARLAMENTOSUNUN VE KONSEYİN 23 Eylül 2002 tarihli 2002/73/EC Sayılı DİREKTİFİ

İstihdam ve meslek uygulanmasında eşit muamele esas çerçevesinin kurulmasına ilişkin 29 Kasım 2000 tarihli 2000/78/EC Sayılı DİREKTİFİ

İrk veya etnik köken temelinde fark götmeksizin kişiler hakkında eşit muamele ilkesinin uygulanmasına ilişkin 29 Haziran 2000 tarihli 2000/43/EC Sayılı KONSEY DİREKTİFİ

Cinsiyet temelinde ayrımcılık olaylarında ispat yükümlülüğüne ilişkin 15 Aralık 1997 tarihli 97/80/EC Sayılı KONSEY DİREKTİFİ

Cinsiyet temelinde ayrımcılık olaylarında ispat yükümlülüğüne ilişkin 15 Aralık 1997 tarihli 97/80/EC Sayılı DİREKTİFİN Büyük Britanya Birleşik Krallığında ve Kuzey İrlanda'da uygulanmasına ilişkin 13 Temmuz 1998 tarihli 98/52/EC Sayılı KONSEY DİREKTİFİ

Hamile olan, yeni doğum yapmış veya emziren kadın işçileri için güvenli ve sağlıklı çalışma ortamının sağlanmasına yönelik iyileştirmelerin teşvik edilmesi yönünde önlemlerin uygulanmasına ilişkin 19 Ekim 1992 tarihli 92/85/EEC Sayılı KONSEY DİREKTİFİ

Tarım sektörü dahil olmak üzere serbest olarak çalışan kadın ve erkekler hakkında eşit muamele ilkesinin uygulanmasına ve serbest olarak çalışan kadınların hamilelik ve annelik döneminde korunmasına ilişkin 11 Aralık 1986 tarihli 86/613/EEC Sayılı KONSEY DİREKTİFİ.

İstihdam, profesyonel kalifiye ile gelişme ve çalışma şartları konusunda kadın ve erkekler hakkında eşit muamele ilkesinin uygulanmasına ilişkin 9 Şubat 1976 tarihli 76/207/EEC Sayılı KONSEY DİREKTİFİ

Kadın ve erkek cinsiyetinden olan işçilere eşit ücret ilkesinin uygulanması ile ilgili üye ülkelerin mevzuatlarının yakınlaştırılmasına ilişkin 10 Şubat 1975 tarihli 75/117/EEC Sayılı KONSEY DİREKTİFİ

KAYNAKÇA: Uluslararası Hukuk ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti İç Hukuku Açısından Ayırmacılıkla Mücadele.

- <http://www.coe.int/fr/web/turin-european-social-charter>.
- <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/26-birlesmis-milletler-sozlesmeler/>.
- <http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/05/08/AIHMYargilamaSurecineKatılanlaraDairSozlesme.pdf>.
- <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf>.
- <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/KadinlaraKarsiAyirimciliginOnlenmesiSozlesmesi.pdf>.
- <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/IrkAyirimciligininOrtadanKaldirilmasinaDairSozlesme.pdf>.
- <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaralliskinSozlesme.pdf>.
- <http://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/Ekonomik-SosyalKulturelHaklarSozlesmesi.pdf>.
- http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/09/01/AIHS_TUR.pdf.
- <http://avrupa.info.tr/tr/ab-ve-sivil-toplum/haklar-bildirgesi.html>.
- <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/18411--Kadinlarin-Siyasal-Haklarina-Iliskin-Sozlesme.pdf>.
- <http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EngellilerinHaklarinalliskinSozlesme.pdf>. <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/cedaw.pdf>.
- <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320-16.htm>.
- Kelsen Hans, „Les Rapports de Système Entre le Droit Interne et le Droit International Public”, **Recueil des cours de l'Académie de droit inter-national**, 1926, IV, Tome 14 de la Collection, Librairie Hachette, Paris, 1927.
- PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, II. Kitap, Turhan Ki-tabevi, Ankara, 1996.
- PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, I. Kitap, 6. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1997.
- RIGAUX François, „Kelsen et le Droit International”, **Revue Belge de Droit International**, 1996/2, Éditions Bruylant, Bruxelles.
- REÇBER Kamuran, **Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri**, 2. Baskı, Dora Basım-Yayın Dağıtım, Bursa, 2013.
- REÇBER Kamuran, **Uluslararası Hukuk**, 2. Baskı, Dora Basım-Yayın Dağıtım, Bursa, 2016.
- TOLUNER Sevin, **Milletlerarası Hukuk Dersleri**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1996.



Platform AGORA

bulv. „Gen. E. ĭ. Totleben” 43, Sofya 1606, Bulgaristan
tel./ faks +359 2 462 71 11, office@agora-bg.org
www.agora-bg.org